

V

A MESTER
ÉS BÉKÉS MEGYE

A SIRALOMHÁZ IDŐSZAKÁBAN

Munkácsy 1868 októberében elhagyta Münchent és Düsseldorfba megy Knaus-hoz. Düsseldorf-i tartózkodása döntő hatású volt Munkácsy fejlődésére. Felszabadul az akadémizmus kötöttségei alól, s a francia realisták hatnak művészetére. Munkácsy magára talál. Megfesti régi témáit, az Ásító inast, amely „jó művészi renomét” szerzett számára – mint maga írja. S még abban az évben eddigi főművével jelentkezik, a Siralomházzal. Egyszerre ismertté tette nevét s gondtalanabbá életét.

Májusban még a csabai szolgabíró Munkácsy útlevélkérelméhez szükséges véleményezésében azt írja, hogy „Munkácsy Mihály, előtte Lieb, az államtól évenként 800 f segélyben részesül; ismét továbbá nagybátyja, csabai birtokos Reök István őt a szükséges költséggel ellátja, ennél fogva tehát folyamodó bír eszközökkel magát másoknak terheltetése nélkül feltartani s élelmezni.” Szeptember 30-án Munkácsy már azt újságolja Ligetinek, hogy a Siralomházat egy „anglius” 10 000 frankért (kb. 4000 magyar forint – öt évi ösztöndíjával egyenlő!) megvette.

Úgy látszik, nagybátyjának is megírta az örömhírt, mert Reök október 4-én azt válaszolja, hogy örül a jó vásárnak, a szép összegnek. Egyben kéri, csak egy havi pénzt tartson magánál, a többit küldje Csabára, mert nincs vásár, a pénztárak üresek, így pénzsűkében van. Egyébként is óvatosan költjön, s ha sok pénz lesz, elvállalja a pénz kezelését, hogy megtelepedésekor egy lakot vehessen magának.

Munkácsy ebben az időben valóban arra gondolt még, hogy hazajön és Magyarországon telepedik le.

A következő év, 1870 áprilisában Munkácsy ismét látogatóba készül. Reök pünkösdre, június 5-ére hívja, amikor Kaplonyban, Reök Pálnál összejön a család, s „hol valahára Gizát is megláthatnád. Hát szép is volna az.” Az újságok csak június 26-án jelzik, hogy Munkácsy néhány nap óta itthon tartózkodik. Hazalá-

*A Siralombáz festője,
Munkácsy 1870 körül
Eredeti fénykép
Legújabbkori
Történelmi Múzeum
Fotóarchívuma*

toget Csabára is. A Békés augusztus 17-én közli, hogy „Munkácsy Mihály geniális fiatal festőnk egy idő óta anyai nagybátyja Reök István úrnál Csabán tartózkodik. A múlt héten Gyulára is berándult s egy napot itteni ismerősei körében töltött.” (A gyulai látogatás augusztus 8 és 14 között volt.)

Az egykori asztalosinas ünnepelt vendég lett a megyében.

Reök maga is hozzájárult Munkácsy sikereinek megismertetéséhez. 1870. április 24-én a Békésben háromhasábos tárcája jelent meg Munkácsyról, melyben gyermekkorától a Siralomház megfestéséig követi életútját. Júliusban pedig a Siralomházhhoz ír magyarázatot:

„Öcsém Munkácsy által megkerestetvén, hogy a siralomházi képhez németül – így ő írni nem tud – magyarázatot írnék a kép tulajdonosa Wilstack amerikai polgár számára” – kezdi cikkét, s megírta a magyarázatot, melyet most némileg módosítva közöl a Békésben.

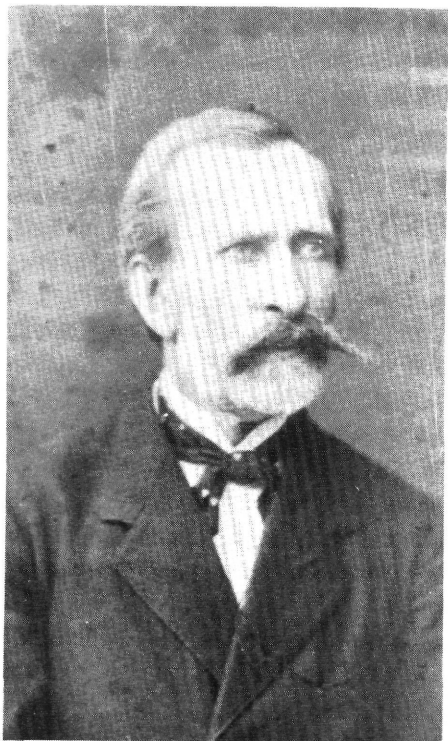
A siralomházaiba kerülő betyár típusa a szabadságharc után keletkezett.” . . . az országban katonai kormány ostromállapottal uralkodott. Mégis rablóbandák alakultak, melyeket elnyomni sokáig nem sikerült, úgy hogy a lakosság a politikai üldözések, katonai garázdálkodás és a rablók üzelveinek kettős tüze közé szorult volt. És oly nagy volt a közelkeseredettség, hogy eleintén, ha a biztonsági közegek rablókkal összecsaptak és megverettek, a lakosság, nemét a kárörömnnek el nem fojthatta. Vad hírek keringtek, hogy a rablók csak német pénztárakat és az olyanokat fosztogatják, akik harc folytán (a szabadságharc folyamán – C. I.) magukat az ország iránt ellenségesen vagy legalább bűnös közönnyel viselték. . . ; hogy a harc rövid idő múlva újra ki fog törni, s akkor aztán a muszka is az országgal fog tartani; hogy az amúgy rabolt pénz a háború költségeire fog fordíttatni; hogy az eféle rablások tulajdonképpen nem is valóságos rablások, hanem visszatörítés, s rablott pénz hadi préda volnának. . . !

Tény volt, hogy abban az időben az országban számos politikai kompromittált egyén bújdosott, köztük közhonvédek is, kik magukat az osztrák seregbe besoroztatni nem akarták, s hogy ez utóbbiak némelyikét, szintén üldöztetvén, jóformán az éhség, nyomorúság tette rablónak, mire nézve némileg szánalmat keltettek. . .

A siralomházi elítélt egyikét ábrázolja azon szerencsétleneknek, kikről feljebb volt szó, kik becsületes előéletűek voltak, magukat a harc kitörésekor a haza védelmére családjuk odahagyásával s lelkesedéssel önként felajánlották, a harcban rettenthetetlen bátorságot tanúsítottak, azután pedig inkább meghalni voltak készek, hogysen magukat az akkor gyűlölt osztrák seregbe besoroztatni engedjék.”

A leírás értéke, hogy a Siralomházzról olyan ember ír, aki ismerte tartalmát, s közvetlen átélője volt annak a kornak, amelyből a téma megszületett. (Még 1868-ban is azt írja Munkácsynak, hogy rablók nyugtalanítják a környéket.)

Az augusztusi látogatás után szeptemberben már ismét Düsseldorfban van Munkácsy, négy évig nem látja Csaba ezután a világhírű festőművészt. Reökék maguk is Pestre költöznek. Még áprilisban azt írja Reök Munkácsynak, hogy Szent Mihály napján Pestre költözik a család, s az a remény is felcsillan benne, hogy egyszer majd Munkácsyval együtt élhetnek: „Ha egyszer valamikor Pesten találnál letelepedni és én ott lakván még életben volnék, hát az nem volna rossz.”

Reök István öregkori arcképe
Eredeti fénykép
Magántulajdon

Reök Istvánné Omaszta Mária
Eredeti fénykép
Magántulajdon

Május 8-án írja Reök, hogy Pesten volt lakást keresni, s megindította válóperét első feleségétől, amelyet az új törvények tesznek lehetővé.

Reök ugyanis – bár beköltözött Csabára, s beválasztják a megyei választmányba –, nem érzi jól magát a városban. Ha nem ismernénk levelezését, aligha hinnénk el ezt róla. A hatvanas években ugyanis termékeny munkába kezd. Még 1860 őszén megalakul a Békésmegyei Gazdasági Egylet, melynek születésénél lelkesen működött közre. A több mint ötszáz tagot számláló jónevű egyesületben kezdettől fogva vezető szerepet tölt be, 1867 és 1870 között pedig a társaság igazgató elnöke. Olyan emberekkel dolgozhatott együtt, mint Trefort Ágoston és Eötvös József.

Reök munkássága elsősorban a szakirodalom terén jelentős. 1865 februárjában Gerendáson írja a földbérletekről szóló tanulmányát, s a föld kimerítése ellen lép fel: „...nézzünk szét a jelenlegi bérlet alatti területeken, nem kell-e azoknak

vigasztalan kinézésén elszomorodnunk, nem-e az elhagyatottság fakó színe az, mivel szemünk találkozik? látunk-e szegélyezést, kertet, épületeket, vagy azokon csíny, tisztaságot, de csak rendes árkolást is? Valóban nem! hanem látunk igen is akár már elhagyott, akár használatban lévő, mindkét esetben düledékes ronda fészkeket, melyek bizonytalanság előízét adják azon rendszerfélének, mellyel e térségek értéktelenítettnek...” Kitartásra szólít fel, amíg a nemzet visszanyeri önkormányzatát, s bevezetheti a központilag is támogatott modern bérleti rendszert: „Legyünk számítók, takarékosak, szánjuk el magunkat nélkülözésre, áldozatra is ha kell, érdekeink jövőjéért! működünk össze, hogy legyenek közvetítő intézeteink, megfelelő számmal és munkakörrel; súlyos az adó, s tőke-emésztő? legyünk továbbra is kitűzők, és azon, önkormányzatunk visszanyerésével tetemesen enyhítve lesz...”

Ugyanebben az időben a Nagyvárad–fiumei vasút építését szorgalmazza röpiratában, majd 1867-ben a dohánytermesztésről írt tanulmányát adja ki, mely a történetíró szerint „egyike a legjobb szakmunkáknak”. 1868-ban a mezőgazdaság-, ipar- és kereskedelmi minisztériumban a társulat munkájáról tartott beszámolójával „nagy elismerést szerzett”.

Kihasználva a kiegyezés adta lehetőségeket, újra felveti régi eszméjét, egy csabai gőzmalomrésztársaság alakítását, amivel a megyében nagyméretű malomipart kívánt létrehozni. (Az akkor még rossz vasúti összeköttetés miatt későbbre halasztják a döntést.)

Mindez nem elégíti ki. Pestre költöznek. Az indokokról így számol be Munkácsynak: „Mióta nénéd atyja után öröklött... s mi Gerendásról Csabára költöztünk, azóta én magamat szokott helyemen soha se éreztem. Csabán se dolgom, se társaságom nem volt, a gazdaságot se folytathattam onnan kellőleg, ami nyugtalanított folyvást... Nénéd a birtokra lakni kimenni nem akart. Végre is kétségbeesve mondtam, ha oda nem, hát én meg Csabán tovább nem, menjünk Pestre. Úgy is lett. Pestre költöztünk, én remélvén, hogy mindenünket pénzzé téve, ott el is foglalom magam valamivel, szórakozásom is több lesz.”

54 éves, amikor két évtizednyi távollét után újra megpróbál visszatérni a fővárosba, ifjúkorának színhelyére, ahol oly sokan és sokat lelkesedtek a „hon”-ért, a megannyi rokonlélek között töltötte ifjú éveit.

1870. szeptember 29-ével költöztek a Dob utca 13. számú ház első emeleti lakásába. „Szállásom kicsi, de megleszünk benne, míg jobb akad, pedig 840 f. az ára” – írja Munkácsynak. A következő évben már az Üllői út 1. szám alatt találjuk a családot. Itt laknak visszaköltözésükig, 1872 augusztusáig.

A felköltözés után Reök nem sokáig marad Pesten. A gyerekek iskolába járnak, ő azonban hosszabb-rövidebb időre lejön a megyeri birtokra, maga irányítja a gazdaságot. Ez az oka, hogy Munkácsyhoz írt leveleit hol Pesten, hol Csabán keltezi.

»PARAINEZIS« MUNKÁCSY MIHÁLYHOZ

Ha Munkácsy sikere meg is nyugtatja Reököt, nem szűnik meg aggódni jövőjéért: az idősebb, tapasztaltabb barát higgadtságával figyelmezteti a kötelességekre, az ifjú koron, az „élet költői szakán” való meggondolt átlábolásra s a jövő megalapozására. Az 1869–1872 között írt levelek Kölcsey Parainezisét juttatják eszünkbe: a reformkori eszméken nevelkedett Reök azokat a magatartási normákat kéri számon unokaöccsétől, azokra akarja nevelni, figyelmeztetni betartásukra. Máskor a pesti társaságokban hallott vélemények készítenek levélírássra.

Az egykor kemény nagybácsi néha elérzékenyülve vall magáról is, feloldódik férfivá vált unokaöccse előtt. Itt érezhetjük Reök emberi magatartásának normáit, amely az elnyomatás korában nem tudott magára találni.

Említettük, hogy Reök a Siralomház sikerének hírére elsősorban takarékos-ságra intette Munkácsyt. A takarékoság többször is előkerül levelezésükben. Reök féltette Munkácsy szép jövedelmét a könnyen jött pénz szokásos sorsától, figyelmeztette a művészi pálya sikerének forgandóságára, a jövő megalapozására, mely – ha itthon próbál letelepedni – sokkalta szerényebb jövedelemmel kecsegtet a jövőben.

S ne csak önmagára gondoljon! Giza Kaplonyban él, Reök Páléknál. De ki tudja, meddig élnek, s „ha szerencséje (férjhezmenetele – C. I.) késik, te leszesz csak képes és hivatva őt el nem hagyni . . . Azért említem meg, hogy erről elmélkedned nem lesz felesleges, sőt kötelességszerű.”

Fél év múlva arról ír, reméli, takarékosabb lesz a jövőben, „. . . mert a takarékos-ság egyik mértéke az embernek is –, mert a vagyon szükséges az életben, emeli az egyén függetlenségét, tekintélyét, még a művészetre is nagy hatással van, mert ugye mi szegények képeidet megvenni se nem bírjuk, se nem értjük . . . tehát fráter így vagy amúgy, de már nagyon szeretném időnként hallani, hogy bátya: már ennyi van az acskóban.”

Amikor 1872-ben Munkácsy roppant sikereiről ír, az öröm hangja mellett is óvatosságra inti Munkácsyt: „. . . oly eredmények ezek, amelyek a legmerészebb várakozásokat is messze túlhaladták. Légy hálás kiváló sorsod iránt, légy okos, gondold anyagi jövődre . . . Használd fel okosan aranykorodat édes Miskám, ha van irántam való jó hajlandóságod . . . megládd, egykor élénken fog eszedbe jutni, hogy e korban tanácsaimmal üldöztetél, eszedbe, ha fogadod (megfogadod – C. I.) és eszedbe, ha – nem . . .”

Reök túl óvatosnak bizonyult. Munkácsy aranykora még csak ezután következik.

Munkácsy 1873-ban – mint később látni fogjuk – válságos időszakot zár le.

Levelei is tükrözhetik a változás, a megnyugvás hangulatát, mert augusztus elsején Reök megnyugvással veszi tudomásul unokaöccse magatartását: „... Leveleid tanúskodnak és megnyugtattak arról, hogy éberem, öntudatosan haladsz, tévútra nem jutsz... – írja válaszában, s nem mulasztja el, hogy egy általános emberi magatartásra ne hívja fel Munkácsy figyelmét – Mindenkinek eleget tenni, főleg úttörőnek, ritka embernek adatik. Minden különböző szempontból tekintetik s ítéltetik meg. Aki minden bírálatra összeressen vagy senkire se hallgat, rendesen – egyaránt hibázik. Meghallgatni az ellennézetet, afelett komolyan gondolkodni és cselekedni a megfontolás végeredménye szerint, ez az, ami rendesen célhoz vezet.”

(Ki ne ismerne rá ebben a gondolatmenetben és szerkesztési formában Kölcsey Parainezisére!)

Hogy Reök előtt az egyéni érvényesülés mögött mindig társadalmi, közösségi célok is lebegtek, a következőkkel bizonyíthatjuk. 1871-ben Munkácsyt Weimarba hívják tanárnak. Huszonhét éves – igen nagy megtiszteltetés! Reök azt reméli, hogy ezzel Munkácsy egy új irányzat megteremtője lehet, egy „új iskolaárnyalat” alapjait vetheti meg. „S ez fontos önmagában is, ránk nézve kétszeresen fontos, azért, mert aki ezen árnyalat megalapítója lehet, magyar művész.” Különös felelősség olyan helyet betölteni, „melyen hivatva van adományát s tanulmányait a legfiatalabb nemzedékbe bele csepegtetni... kívánok hozzá lelki testi egészséget, hogy az azzal járó feladatnak a művészet javára, hazád díszeré megfelelőhess; hazádra mondom, mert nincs benne kétségem, hogy noha idegen földön van működésed tere, azért szíved mindig mindenkor e hányatott szegény hazáé marad.”

Ezzel elérkeztünk a levelek legfőbb témájához, a haza szolgálatához.

Reök politikai felfogásáról Erdélyihez írt levele alapján említettük, hogy 48-ban elhatárolta magát a radikálisoktól, de a 48-as eszmék hű támogatója volt. Munkácsyhoz írt leveleiből közelebből is megismerhetjük álláspontját.

Amikor 1866-ban megnyílik a kiegyezést előkészítő országgyűlés, a királyi leiratról így vélekedik: „A leirat nem oly merev, mint előde, de nem kielégítő.” Amikor 1873-ban, a Deák-párti kormányzás csődje után nagy átalakulás indult meg a pártok között, így számol be róla: „... nálunk is nagy dolgok vannak folyamatban, a pártok új alakulásra készülnek, mert az egészségtelen állapot, mely 67 óta húzódik, tovább nem tartható. Meglássuk, a vajúdnak mi eredménye lesz, hogy lesz, az igen valószínű. Megelégedéssel mondom, hogy az ellenzéktől nevezetes férfiak váltak el Giczey Kálmán vezérlete alatt, és – az én álláspontomat foglalták el, mellyel, nyíltan legalább, talán az országban eddigileg egyedül voltam.”

Reök tehát Tisza ellenzékben lévő balközép pártjából a Deák-párttal való kiegyezésre hajló Ghyczy Kálmán elveit vallja, s ez már eléggé eltér az egykori negyvennyolcas magatartástól.

Már az „intelmek” eddigi részleteiből is észrevehettük, hogy mögöttük egy tiszteleltre méltó emberi életfelfogás rejtőzik. Nemcsak az öregedő ember nagy élettapasztalata, néha keserősége, van mögötte, hanem a reformkori eszmék vállalása is. Hogy ezek az eszmék mennyire hatottak Reök mindennapi magatartásában, csak gyanítani tudjuk.

De hazafiságáról nem egyszer meggyőződhattünk már, s ezután is hivatkozni fogunk rá.

Ezt kéri számon Munkácsytól is. A haza szolgálatát, s azok iránti kötelesség teljesítését, akik tehetségét megmentették, akik pályáján eddig segítették, nem önmaguk, hanem a magyar művészet felemelése érdekében.

Munkácsy 1870-re több jelentős megrendelést kap. Reök első dolga, hogy eddigi támogatói iránti kötelességre hívja fel a figyelmet: „A Képzőművészeti Társulat ki van már előlegeért elégitve? Ha nincs, azt ne mulaszd. Aztán – jövőre ha lehet, ki kellene alkudni, hogy míved... előbb Pesten legyen kiállítva, ezzel figyelmet tanúsítasz a hazai művészet iránt és hálát támogatásodért, különben... tőled a haza semmit sem lát – nem is veszi hasznodat.”

A következő év októberében már a befutott művész hazafiúi kötelességére figyelmezteti Munkácsyt: „... ne vedd rossz néven, ha felemlítem. Nem emlékszem, hogy valamely hazai ügyet pénzzel, munkával támogattál volna. Kísérd, ha nagyjából is, figyelemmel a lapokat s egyszer-egyszer járulj nevezetesebb ügyekhez akár pénzzel, akár másnemű adományokkal. Ezt mi itt többnyire teszszük kevesebb móddal, mint amennyivel te bírsz, s ezt neked is kell tenned kötelességből és a »decorumért« (illendőségért – C. I.). »A mienk volna, mondják, de semmivel se árulja el, hogy velünk érez, pedig az ország segítette is!!!« Ezt a vádat neked nem szabad elviselned, igen-e Miskám?”

1871 végén Munkácsy elhagyta Düsseldorfot, és Párizsban telepedett le. Néhány hónap múlva, 1872 februárjában évődve kérdezi tőle Reök: „Hanem hát parlez vous francais?” Majd így folytatja: „Tudod a platyinkár hogy gondolt a franciakon kifogni, csodálkozva elébb, hogy őt meg nem értik?... gondolkozott... tudok má... s mit tett? befogta az orrát és úgy kérdezett... gondolván, hogy a franciák orrukon beszélvén, csak az a hujja, hogy nem értik, hogy ő is az orrán beszéljen... Ezt a módot ajánlom.”

„Bizony szép élet a tiéd öcsém; a világ nyomorúságát csak múltadból ismered, anélkül, hogy az benned kiújuló sebeket hagyott volna. Minden mosolyog feléd, feltéve, hogy résen maradsz, és a drága, kiválóan kedvező időt minden tekintetben felhasználsz. Csak egy nem tetszik nekem benne, hogy mind idegenebbé leszel tőlünk, nem szívesen, de tényleg, távol lakásod miatt. Jó hogy te azt oly mértékben nem érzed, mint ezt némelyek érzik...”

S egy héttel e meleg hangú elérzékenyülés után megírja legkeményebb kifakadását Munkácsy vélt nemtörődömsége miatt.

Ezer Miskolc.

Füldön a kina áprig kisebbik felis - Jofone.
nemitem a Jofone meglapant. Han mig ralon
1111fát.

mi isa a rónos nagyis a felis bor-is megis-
keresem. No's nagy rasperik a nimis szogant
nak?

Kéte más a kéj, s mi lep a másik?

Júna minden lealibis panaplovik, nagy
has az a Miska orak nem is, pedig ő más his-
per-is ina neki. Kéni Jlkáris, t'hae neki ina
meg megapprendalja.

Hidig van, 16° nala signap s ma; pedig is
moss kelles beoskarana merem. Lot emberok
megfagyos orna fute-imi endat hanem futeis
is egy orna mely megfagyos, az egyet fute is
Apponyi-inoki. A se futeis rómilen ejek.

Ansi, Pali, Lajos inat, nincs hájok. Pa-
li emítisere t'ha kara jup, jup, nala, akkor
kon lened, midon mi jicsejereit ralatkonat

beavartottan jó dolog volt - nem,
nem hi, olyan jól meg voltam k
ebben a hársban, olyan jó voltam.
Dolgom az atalibrembe ...
No de nemyljunt.

Utánom hogy mindenki beszélt
sain. Sajnos becsületnek is árnom
kellat volna, hiszen majdivot is
hanom csak ne volna olyan kü
nelmetten. Különben is a többi
időben sokat dolgoztam is.
is mikor az em bel egészen meg
pingat, a lig van miszer kedve

Kezelve most már szeretnék (p)
bácsi-köri is hallani valamit. hogy van,
nak, a gyereknek, a veles, a termés,
is minden fele?

No most mindigjüket ölelem
csokolat, masodk. szeretésre

Oriské.

A levél előzménye, hogy 1872-ben a bécsi képzőművészeti kiállításra készül a Társulat is, mégpedig külön reprezentálva a magyar képzőművészetet. Felkérték Munkácsyt is, küldjön képet a kiállításra, de azok időben nem érkeztek meg. Reök Pesten a kaszinóban találkozott Than Mórral és Ráth Károllyal, tőle érdeklődtek Munkácsy festményei után, mi az oka, hogy nem küldi az ígért képeket. „Kellemtlen kérdés volt” – írja Munkácsynak, s levelében mintegy összefoglalja véleményét unokaöccséről, megmagyarázza eddigi magatartásának indítékait: „... gyerek korod óta sajtáságod volt magadat teljesen saját ügyeid, érdekeid által elfoglaltatni, s általában figyelmedben csak azt részesíteni, ami éppen környezett, amitől azt meg nem tagadhattad. Ami távolabb esett, azt észre nem vetted. Ez való, ha te nem így tudnád is.

Azért kértelek, ha távol vagy is, mint e haza fia, melynek, ha pályád még oly fényes volna is, az első támogatást köszönheted – ne feledkezzél meg a hazáról, a múlttól. Figyelmeztettelek nevezetesen az Eötvös emlékre, azon férfiú emlékére, aki, azon kívül, hogy hazánknak nagy fia, neked pártfogód volt. Figyelmeztettelek egyébre is, de arra különösen, hogy ha hazádat megtagadni nem akarod, ne felejtse el azt, s ha nem, add koronként hazafiúi érzésednek jelét. S ím, te ily közmegebírálatásra adsz okot, adott szavadat se váltván be oly egylettel szemben, mely első volt tehetséged méltánylásában és támogatásában... Mondd, minő érzéssel jössz egyszer-egyszer ismerőseid körébe haza, ha arcaikról – ha nem szavakban – a legsötétebb szemrehányást leszesz kénytelen olvasni, hogy t. i. hazád-ról megfeledkeztél.

Pedig én tudom, hogy neked van szíved, hogy aki ráköti magát, persze közeledben, az ingedet is lecsalhatja – de barátom, mit ér maga a jó szív, ha öntudatos figyelő s azt vezető elme által nem irányoztatik. Az olyan ember környezetének játéka, zsákmánya, s ha ege elborul, magára marad, mert mint embernek nincsenek tényei, melyek a közméltánylást kiérdemelnék.

Ezt kellett elmondanom, habár azon veszélyre, hogy leveletem, mint illetéktelen – félre dobod. El kellett mondanom, mert amit én elmondhattam, azt más nem mondhatja el barátilag, más ha hasonlóra érzi magát indítatva, erre más és nem a bizalmas utat választja, p. a hírlapit. Elmondtam ilyesmit ismétlem a te érdekedben, de érzem, hogy az eféle jó tanácsoknak is van határa oly egyén irányába, aki jogosítva van saját magától fogadni el csupán tanácsokat, érzem ezt, s erősen felteszem magamban, hogy a preceptorkodással jövőre szakítandok, kívánván szívemből, hogy te ne csak a művészet terén, hanem más téren is azt tedd, ami helyes, amivel magad, mások és hazád iránt tartozol. Isten veled

bátyád.”

Amikor elismerjük Reök elveinek igazságát, becsüljük mindazért a törekvésért, amivel Munkácsyt a reális életszemléletre, a társadalmi kötelezettségek teljesítésére kívánja nevelni, azt is meg kell állapítanunk, hogy e kifakadások mögött

mindig ott találjuk a politikus és gazda Reök racionalista felfogása és a művész Munkácsy belső világa közötti természetes különbséget. Reök most is – éppen úgy, mint a gyermek Munkácsy sok-sok szenvedése idején – csak a maga szemével nézte a világot. Nem tudta, s nem tudhatta, hogy Munkácsy válságos időket él át ebben az időben. Tele van rendelésekkel, de nem halad velük. Reménytelenül kószál a párizsi utcákon. Colpachra utazik, De Marches báróékhoz, de ott sem tud nyugodni. 1872 januárjában öngyilkosságot kísérel meg. Ennek sikertelensége után visszatér életkedve, s így találja már Reök dorgáló levele. Egyszerre három levélre válaszol, írása higgadt, céltudatos törekvésekről tanúskodik:

„Nem szűnök bíz én meg egy percre sem magyar és magyar művész lenni, s amennyire módomban áll, mindenkor pártolom a magyar nemzet érdekeit, bár-csak kissé továbbra volnánk, hogy a magyar művészet összpontosulhatna, és meghonosulhatna Magyarországon, s ne kellene egész életünkön át, ha művészi légkörben akarunk maradni, ezt külföldön keresnünk. Hisz mennyi magyar művész van szétszóródva a világon, ha nem is mind valami korifeus, ha nem sokan vannak köztük, akik a külföldi általánossággal egy színvonalon vannak. Ha azokkal mind egyesülve otthon üthetnénk fel tanyánkat, hasznunkra volna ez magunknak is, és hiszem, hazánknak is.

Én még most mindezekről hallgatok a nyilvánosság előtt, hanem ha élek, lesz idő, mikor határozottan fogok felszólalni, mint ekkoráig mindenki tette. Én határozottabban szeretném művészetünk érdekeit előmozdítani, mint azt holmi aprósággal, egy-egy műlappal tennem lehet.”

Reök megnyugszik. Hosszú levélben számol be sorsáról, elveiről s élete végső fordulatáról – megírja epilógusát.

„Olyan jól esik nekem, hogy nem szűnsz meg vélekedésemmel foglalatzkodni, felette elmélkedni, jól esik ez azért, mert benső kötelékünk állandóságára mutat és jól esik, mert biztos zálogául tekintem ezt higgadtságodnak, ami mindig javadra lesz. Ebből nem azt következtetem, hogy feltétlenül az én nézeteimnek rendeld magadat alá, az ellenkező túlság volna, hanem igen is, hogy mindenkor a körülmények számbavételével fogod magad cselekvésre elhatározni.”

A következő sorok inkább már önmagáról szólnak, élettapasztalata, élete húzó-dik meg e sorokban nyíltan vagy az idős ember bölcselkedése mögött: „... nagyon tudom, hogy ezen erény... gyakorlása – írja a takarékoságról – az élet költői szakában mily nehezen esik, ó de tudom, hogy gyakran azon korbéli meg gondolatlanság mily nyomasztólag hathat ki az egész életre, holott a költői szak, fájdalom, nagyon rövid a többi rideg időhöz képest. Ellenben, ha az ifjú a szép, de veszélyekkel teljes szakot szerencsésen meglábolja, ha különben kedvez a szerencse, mily jól fog esni életének biztosított, normális folyása. Persze nem csak azt értem, hogy az ifjú anyagilag legyen takarékos, hanem hogy testével, lelkével, idejével, szívével, elveivel is az legyen. Egyik fő tényező az ember életé-

ben, hogy mily házassági viszonyba lép – ezt fontold meg annak idején a legkomolyabban, szerencsétlen választás tönkre tehet anyagilag, erkölcsileg, szellemileg mint embert, mint családtyát, mint szakembert. . .

. . . éltem álmképeim keretében nem foglaltatott (élete nem úgy alakult, ahogy elképzelte – C. I.), de – nem sóhajtozok, sorsomban megnyugszom. A természet kiválóbb tehetséggel meg nem áldott, ámbár töredelmesen elismerem, hogy azzal is, ami kevéssel rendelkezem, többet, sokkal többet lehetett volna és kellett volna tennem. De másrészt viszonyaim, helyzetem, melyet nagy részt a szabadságharc eredményezett számomra – olyanok voltak, hogy bizony a nemesebb munkának nem kedveztek. Hát annyi vagyok, amennyi. Egyet megóvtam mindig, nemesebb éneket és soha a szellemi foglalkozással fel nem hagytam, s volt annyi erény-e, büszkeség-e. . . vagy egy kis filozófia, vagy az, ami mindennek összege talán, magyar természet bennem, hogy magamat lesújtani soha és semmi által nem engedtem. Hát mondom, én nem sóhajtozom, köznapi sorsomba belenyugszom, abba magamat beletalálni ügyekszem. A gazdaság mellett, e sivár békési pátriárkában is, ügyeksztem és ügyekszem tehetségem szerint nemesebb irányban hatni, s mindennek után és közt ez engem kielégít. Ha sorsom másképp fordul, ha a viszonyok kedveztek volna, talán egyéb is lehetett volna belőlem, de minden úgy van jól, amint van. . .

Hogy cseperednek, mind gyakrabban foglal el gyermekeim jövője: Iván jó fiú eddig, s mint deák jól is tanul. . . maholnap pályát kellene választania. Én, mint aki 20 év óta a természetben élek, a természettudomány éránt vagyok előszeretettel, annál fogva szeretném, ha fiam a technikai pályát választaná, mert az tanít a természetbeni erőket felismerni, de korszerű is és kapós és az ily képzett egyén függetlenebb, mint az ügyvéd vagy hivatalnok.

Ilka igen érzékeny, szintén elég nyíltfejű, kedélyes gyerek, de testileg nem lesz az erősbek egyike, gyakran van panasza gyomrára, fejére stb. Gondos neveléssel jóra való nő válhatnék belőle.

Erzsi szeszélyes fruska, de szintén elég eszes, és ha nem rossz, hát kedves is. Erre is nagy ügyelet kellene, hogy akaratossága lesimulna, mert az ily hajlam sok bajnak szokott szülője lenni.

Isten tudja, mily sors vár rájuk, én megteszek, amit adott körülmények között mint atya tennem lehet, mindent.

Különben ez idő szerint mindnyájan egészségesek.

Nénéd most meg a birtok eladásába nem akar beleegyezni, miszerint én tovább is gazdálkodván és itt huzamosabb időket töltvén, természetesen se Pesten foglalatosságra szert nem tehettem, se a fővárosi életet, melytől rég elszoktam – újra meg nem szokhattam, de a pénzbeli erő elégtelensége is folytonos gát ott abban, hogy az ember többedmagával magának szórakozást szerezzen. Még azt is megtettem, ami különben eszemben se lett volna, hogy államhivatalért folyamodtam

kétszer, persze átallkodva és bizony nem kunyorálgatva, hanem mint olyan ember, aki nem annyira pénzért, mint jóakaratból kész szolgálni a hazát – no hát a folyamodásnak nem lett sikere; baj, ha lett volna, mert aligha meg nem bántam volna, de hogy nem volt, magamban megresteltem, s oly ellenszenvet keltett bennem minden hasonló célzat ellen, hogy nem tennék ily irányban több lépést nem tudom miért is. De különösen itt gazdálkodva, Pesten semmivel se bírván, annak se láttam lehetőségét, hogy a pesti életbe magamat beleélve az egyletek terén, a városnál foglalhassak el működésitést. No publikumnak meg nem vagyok való és pflasterriternek (flaszterlovagnak – C.I.) – nincs az a főváros a világon, inkább pusztán vagy akar hol munkával. Ezek szerint és után megelégedve a 4. évi kalandozással végre határozottan kinyilatkoztattam, hogy az eddigiekkel dosztig jóllakván, most már csakugyan a tanyára költözünk. Nénéd ezt most se szereti, most is jobban szeretne akarhova városba, most már a birtok eladásában is beleegyeznek, de késő, én többé nem tágítok, hanem az erdőt parkírozom, az elhanyagolt gyümölcsöst helyrehozom, az udvaron faparcákat ültetek és – lakházat építek, s mindennek nagyjából jövő augusztusig készen kell lenni, hogy a had az iskola év végeztével a készre jöhessen.

Ebből láthatod, hogy én most tervekkel vagyok tele s annál nyugtalanabb, mert novemberig a kerthez nem nyúlhattam, a napszámos drága volt, tehát munkához nem láthattam.

Eszerint sok mással felsőhajthatnék a költővel: Fenncsapongás, fennremény, képek, vágyak, érzemény, ifjúságom hajnalán, ti – szép álmok valátok.”

E rezignált életfilozófia mögött keserű élettapasztalat húzódik.

Húsz évet várt, hogy az önkényuralom bukásával folytassa a reformkori eszmék valóraváltását, de a kiegyezéskori Magyarország nem fogadta be. Feladja harcát, lemond ifjúkori elképzeléseiről, melyet a pusztába elvonulva dédelgetett, s félrehúzódik ismét birtokára, hogy annak fejlesztésében élje ki soha nem landoló tenniakarását.

Eddig is ide menekült Pestről, a megyeri birtokra. Alig költözött fel családjával a fővárosba, már visszajött a tanyára: „A legdiákosabb életet élem, a leghiánysabb ellátással, ami azonban nem akadályoz meg abban, hogy magam jól érzem. Vadászok, lovagolok, olvasok, írok, hegedülök stb.” – írja Munkácsynak.

Egy év múlva, 1871 őszén ugyanígy a magányt tartja mentsvárának: „Hát én magamban... többnyire itt vagyok gazdálkodva, különben pedig élve abban a lelki világban, melyet hosszú magányban jobban szeretek, mint a válogatlan embereket.”

Talán ez a magánosság vitte bizalmas közelségbe Munkácsyhoz, akinek elmondhatta mindazt, amit el kell mondani, hogy a nyomasztó gondolatok eltűnjenek: „Már te is emberszámot teszesz, te se vagy már futó, beillesz barátnak, nem csak jófiúnak. Jó barát pedig ritka és megbecsülhetetlen” – írja 1873-ban.

Magánosságából a munkába menekül. Most, leköltözve birtokára, ismét optimista. Újra tele tervekkel: tanyát, gazdasági épületeket épít, díszkertet, gyümölcsöst, üvegházat – mindent úgy, ahogy gyakran megvitathatták a gazdasági egyletben. A tíz évvel későbbi kataszteri térképek jól szervezett gazdaságnak mutatják Reök 228 holdas birtokát. Két lakóház és három gazdasági épület a gazdaság központjában, a lakóház mögött díszkert, kert és szőlő. A birtok túlsó szögletében négy lakóház és négy gazdasági épület sorakozik szabályos rendben.

1872. augusztus elsején családja is Csabára költözik. Másnap már levélben újságolja a hírt Munkácsynak.

KÉSZÜLŐDÉS CSABÁRA [1872–1873]

A sürgős levélírássra más is készíti: Munkácsy haza készül, úgy látszik, hosszabb időre, mert műterem építését kéri nagybátyjától a megyeri tanyára. Említettük, hogy ez év januárjában válságos időszakot él át Munkácsy, aztán életkedvét visszanyerve ismét Párizsban terem, s munkához lát. Roppant sikereiről számolhat be nagybátyjának – ezt Reök válaszából gyanítjuk –, ennek ellenére haza készül, és ez mégis csak azt jelenti, hogy menekül környezetéből. „Hogy ne látnálak szívesen – írja Reök március 27-én –, örömmel nézek minden időnek eléje, melyet nekünk szánsz. Az atelieredet szívesen megépítem az erdő valamelyik északi részén. Csak egyszerű legyen a terv, mert különben sokba kerül, csinos, célszerű, de lehetőleg egyszerű. A padozatot kőlapokkal vélem eszközölni, mint az én üvegházamban lesz, négyszögöle legfeljebb 10 frt-ba kerül, tehát ha 3 és 4 öl lesz a hosszúság, kb. 12 □-öl belső világ s kerül a padolás 120 frtba legfeljebb, mely aztán tiszta lesz és nyárban hűvös.”

Munkácsy július 18-án veti fel ismét a hazatérés tervét, Reök 22-én azt válaszolja, jöjjön szeptember körül, addig készen lesz az építkezéssel, így visszakísérhetné Ivánt is Svájcba. Megbeszélhetnék az atelier tervét is itthon. Úgy látszik, Munkácsy ismét felvethette, szívesen látják-e itthon, mert levelét így fejezi be: „No, isten veled, édes Öcsém, légy meggyőződve, hogy nincs, aki jobban szeretne, mint én, és nincs, ahol minden időben szívesebben látnának, mint mi, ha tehát úgy lesz, hogy jössz, mi mindnyájan tárt karokkal várunk.”

Aztán Munkácsy július végén táviratot küld, sürgeti a hazajövetelt. Reök erre a táviratra válaszol hazaköltözésük másnapján: a bútorok még útban vannak, így

a legnagyobb szükségben élnek, de néhány nap alatt rendbejönnek. „Mondom, amit mindig mondtam, hogy sehol se látnak szívesebben, mint nálunk, jöjj bár télen vagy nyáron, éjjel vagy nappal, s mivel *most nyugalomra van szükséged* (kiemelés tőlem – C. I.), jer, amikor akarsz, mentül elébb, annál jobb.” Az atelier ugyan nem lesz kész, mert fából kívánt csináltatni Aradon, de Munkácsy szerint kemence is kellene bele – így fából nem készíthetik. Majd ponyvából csinálnak „pingáló helyet”, bár Reök szobájának ablaka is nagy, csak épp széles az eresz, így árnyékol. Jöjjön tehát, de „Knauszt augusztus vége előtt kellően nem fogadhatjuk, mert a ház körül pár hétig még nagy rendetlenség lesz, azontúl nagyon szívesen...”

Munkácsy tehát még 1872 nyarán is válságos időket él át, s a hozzá írt levelekből következtethetünk, hogy júliusban hirtelen sürgőssé válik a hazatérés, „nyugalomra van szüksége.” Rejtély, hogyan kerül a hazatérés terveibe egykori düszszeldorfi mesterének utazása, hiszen a Knausz név mögött aligha sejthetünk mást.

Munkácsy és Reök 1872-ben váltott leveleinek külön értéke, hogy ebből az időből alig ismerjük Munkácsy életét. A levelek közelebb vittek ennek megismeréséhez.

Az 1872-re tervezett utazás mégis elmarad. A hosszantartó válság elmúlt: „...örültem, hogy munkaképességed helyreállt” – írja Reök 1872 decemberében, minden bizonnyal Munkácsy előbbi levelére válaszolva.

Helyette Iván látogatja meg az 1872–1873-as tanévben. A közeli Svájcból rándult át Párizsba. „Hogy megnőtt a fiú, alig ismertem rá... – írja Munkácsy – Csak már Pista bácsi is köztünk lehetne, hogy gyönyörködhetne bennünk...” Aztán ismét arról ír, hogy készül haza, „amihez az atelier természetesen szükséges, hanem oly egyszerű alakban, amint csak lehet. Hanem a térségnek benne legalább 3 ölnök kellene lennie minden felől, egy öl széles és 1½ öl magas ablakkal minden eresz nélkül északnak, ahol az ablak lesz. A kis ablakok nem nélkülözhetetlenek, sőt nem is szükségesek, hanem ha lehetne egy kis előszoba? Az jó volna. Ha nem, az sem volna baj. Egyszóval oly egyszerűen, amint csak lehet, hogy éppen egy zárt világosságom lehessen, ha gondolja Pista bácsi, hogy ez nagyon rövid idő alatt készülhet. Bár talán lehetne akkor kezdeni, mikor otthon leszek, hogy láthassam.”

A hazautazás 1873 nyarán is egyre húzódik. Pedig Munkácsy újabb depressziós állapota miatt nem érzi jól magát Párizsban. Itthon azonban dúl a kolera, rémisztő híreket hall a dühöngő járványról; „volt naponta 80 halott is... főképp gyerekek halnak a rossz gyümölcstől” – írja Reök. Maga sem érzi jól magát a tanyán: „Szép élet lehetne itt, ha a gazdaság apró részleteivel nem kellene bajlódni, volna társaság s volna hova ki-kimozdulni, egyszer-egyszer nagyobb kirándulást tenni.” „...könnyebben érezném én magam, ha egy-két társam volna, de

nincs senki, még itthon sincs” – írja másik alkalommal. „Egy van, amire mindig jól esik gondolnom, s ez az: hogy te s gyermekeim csak örömökre vagytok . . . Bár gyakrabban láthatnók egymást, bár egymásnak közvetlen erkölcsi támogatására lehetnénk – de hát a szülők sorsa többnyire az, hogy magukra maradnak s csak a teljesített kötelesség tudata s a gyermekek sikerülése az, ami nyugtatja. Ez mind rendes dolog, s nem is ezek okozzák a kedélyhullámzást, hanem a szellemi élet hiánya, a pereskedés és sok nem keresett ingereltetés.” Az atelier megvan, sajnálná, ha feleslegesen építette volna.

Munkácsyt meghatja a hatvan felé járó nagybátyja rossz kedélyállapota. „. . . Nagybátyámtól ma is kaptam levelet – írja az özvegyé vált De Marchesnéhez, ekkor már jegyeséhez –. Szegény mindig nagyon szomorú. Neki is ide kellene jönnie arról az örökös Csabáról. Nagyon örül, minket Ivánnal együtt fog látni, azt reméli ettől, hogy meggyógyul.” S amikor lassan elmúlik az év is, és a kolera miatt még mindig nem mer elindulni, így ír jegyesének: „. . . fáj, hogy ilyen szomorú ok miatt nem utazhatom haza. Szegény nagybátyám pedig e szomorú helyzet kellős közepén él.”

Végül Munkácsy végképp lemondja látogatását – nősülés előtt áll. Nagybátyja örömmel válaszol a kedves hírré: „. . . nincs abban se kétségem, hogy belőled is jó férj, jó családtya válik” – írja, majd így folytatja: „Egy ürömcsepp mégis van, mely örömembe vegyül, s a csepp két alkatrészből áll: minden szülőnek nehezebbre esik a gyermek távolodása, ha mindjárt azt földi szerencséje hozza is úgy magával, például a házasság. Szülőd nem vagyok, de szerettelek nagyon, neked sincs, akihez életed folytán vérrokonilag inkább ragaszkodtál volna és – anélkül, hogy közelebb számoltam volna vele, kecsegtetett a feltevés, hogy vándorutad egykor haza, szülőföldre vezetend, hogy úgy hazád, mint mi, teljesebben magunknak tudhassunk, ezen feltevés, ezen illúzióról ezentúl le kell mondanom. E kettős tudat adja azt az ürömcseppet, mely örömömben vegyül, s melyet előtted el nem titkolhatok, mert szeretetem facsarja ki, mellyel irántad viseltetem, és mely érdeklődésem minden iránt, ami életedbe vág. Még egyszer vedd forró jókívánságomat és buzgó fohászomat . . .”

Az *Emlékeim* élménye után megnyugodva és meghatódva olvassuk ezt a levelet: messze vannak a gyermekkori emlékek, elmúlt a félreértések ideje – a két férfi egymásra talált. „Szerettelek nagyon” – nem kételkedhetünk e szavak őszinteségében.

Munkácsy októberben – Csaba helyett – Barbizonba utazik, és régi pajtása, Pál László társaságában újra zavartalanul dolgozik. A hosszan tartó válság elmúlt.

Itthon Reök sokat betegeskedik. „. . . A múlt héten megint szenvedő voltam – írja még szeptemberben –, az idegesség sanyargatott. Voltam tegnapelőtt úgy, hogy a gyerekek előtt eléggé restelve, fennhangon sírtam . . . képzelj a macskát fergeteg előtt, a gonosztevőt félelem és lelki furdalástól gyötörtetni. Olyankor se

dolgozni, se olvasni, se gondolkozni nem vagyok képes – rémképek után kapkod elmém, mindent sötét színben látok, közönyös gyerek, vagyon és lét iránt – csak futni szeretnék messzire, messzire... ma délben rögtön megszűnt, amint jön, úgy megy, miután jól kidúlta magát...”

Ha Munkácsy nem is jön Csabára, a találkozás mégsem marad el. 1874. április elején Reök hirtelen elhatározással Párizsba utazik. Valószínűleg jobban érdekelte a jövődöbeli hitves kiléte, mint Párizs nevezetességei. De azért április elejétől május elejéig bejárja Franciaország egy részét (Párizs, Fonteneblau, St. Cloud stb.), átmegy Belgiumba, s visszatér Svájcra át.

NÁSZÚTON BÉKÉSCSABÁN [1874. SZEPTEMBER–OKTÓBER]

1874. augusztus 5-én tartják az esküvőt. Munkácsy hosszabb körútra indul feleségével: Svájc–Olaszország–Bécs–Budapest az út állomásai. Itthon mindenütt lelkesedéssel és kíváncsisággal fogadják: a lelkesedés a nagy festőnek, a kíváncsiság a bárónő feleségnek szól.

Az ünneplések után szeptember 8-án érkeznek Csabára. A Békésmegyei Közlöny szeptember 13-án közli, hogy „Munkácsy Mihály néhány nap óta nejevel Csabán, Reök István úr nyaralójában tartózkodik.” A Békés azt is jelzi, hogy október végéig fognak itt időzni, és itthon van Munkácsy egykori gyulai pajtása, később festőbarátja, Gyulai (Kratochvill) László festőművész is. Itt találkozott jó néhány év után ismét „a már nagyra nőtt Miskával.”

Munkácsyné elragadtatással ír a kismegyeri Reök-birtokról: „Műterme bájos, a kert közepén fekszik. Nagy kedve van dolgozni... A tájék és a parasztok valóban páratlanok a maguk nemében. Megértem, hogy ide kellett jönnie és belémerülni témái világába.”

Az első két hetet pihenéssel töltötték, majd „Miska... lázasan dolgozni kezdett – írja szeptember 25-én Munkácsyné –. Majdnem befejezett két tájképet, ezek elegendők, hogy kifizessük utazásunk költségeit. Utána azzal törődött, hogy legközelebbi nagy festményéhez tanulmányokat fessen. Nagyon szorgalmas és olyan boldog, hogy ismét kezébe vehette ecsetjeit.”

Az említett tájkép – a Kukoricás – születéséről és Munkácsy kedélyállapotáról a régi barát, Gyulai László másképp emlékezik:

„Miska nagyon elkeseredett, hogy az „éjjeli csavargók” nem részesültek a bécsi

Munkácsy és felesége
Eredeti fénykép
Munkácsy Mihály Múzeum,
Békéscsaba

világkiállítás magyar osztályán abban a méltatásban, mint az alkotás érdemelte volna. Kimentünk a nyíres erdőbe, leheveredtünk a fűbe, s Miska erősen panaszkodott. »Próbálják csak meg ezt a feladatot megoldani, hogy beletörne a bicskájuk. Aztán meg azt mondják, fekete, fekete, hisz épp ezt akartam.« (Egy elmés öregebb művésznők [Szőkely Bertalan – C. I.] azt mondta erről a képről: úgy néz ki, mintha egy hónapig szemet talicskáztak volna rajta.)

Megpróbáltam vigasztalni Miskát, de nagyon nehezen ment. Bújjában, keservében aztán festett egy kukoricaföldet, olyan igazi, valóságos borongós magyar alföldi hangulattal. Én meg rajzoltam, ami Miskának igen tetszett, hát így teltek a napok. Este húzta a cigány, ez meg a feleségének új dolog volt.”

A festés mellett látogatásokkal, baráti társaságban telnek napjai. Még az első hetekben felkeresi az egykori asztalosműhelyben Lang György özvegyét. „Az ünnepelt művész nem szégyenli és nem tagadja tehát, hogy ő ez özvegy hajlékában egykor inaskodott.” De végre találkozik Emil bátyjával is, aki egy éve írta

meg emlékezetes első levelét elválásuk óta, s azóta is kérte a találkozást. Eljön húga – Gizella – is Kaplonyból, s talán utoljára látta.

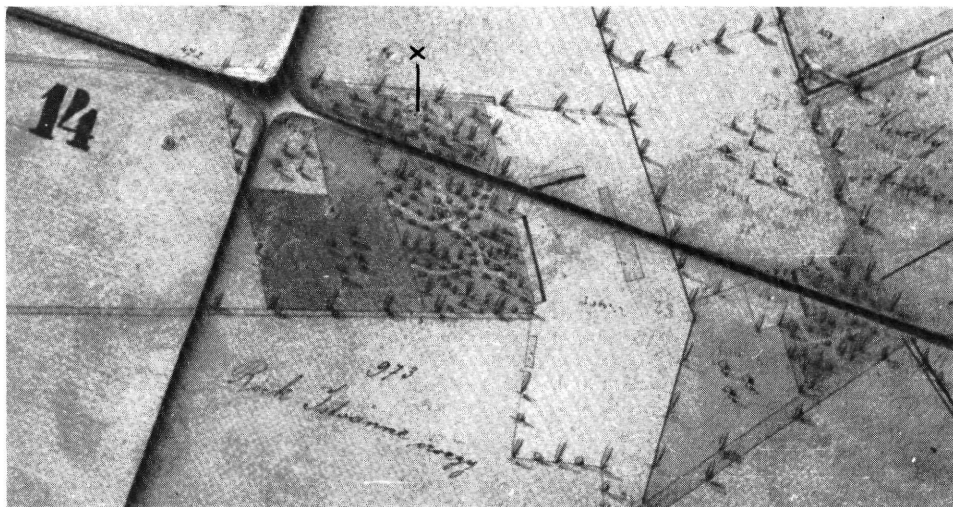
Bár az újságok nem írják, szeptember 23-án Munkácsy Gyulán járt, s a vendégkönyv beírása szerint Reök Iván és Omaszta Gyula társaságában meglátogatták a megyei múzeumot, amely új helyén, a fonóházban néhány héttel korábban, szeptember 4-én nyílt meg. A múzeum nem volt oly nagy, hogy egésznapos programot jelentett volna, így nyilvánvalóan sor került baráti látogatásokra is.

Szeptember 25. és 29. között Temesvárott tartózkodnak Ormós Zsigmond – az egykori patrónus – vendégeként, majd Szamossyt, a szeretett mestert látogatják meg Nagyváradon.

Munkácsy tehát felkereste gyermekkorának szereplőit, emlékeit, s ez nemcsak az emlékezésnek szólt, hanem felesége is megismerkedhetett gyermekkorának – minden bizonnyal sokszor emlegetett – szereplőivel.

Otóber 18-án még verssel köszönti a Békésmegyei Közlöny Munkácsyt, egy hét múlva már azt írja, hogy Munkácsy Csabáról eltávozott, és Pesten barátaiban bankettet rendeztek tiszteletére.

Az egyhónapos kismegyeri vendégeskedés – az utazgatások ellenére – gazdag termést eredményezett. Nemcsak a Kukoricás című képe készült itt, hanem a Falu hőiséhez három tanulmány (Két legény az asztalnál, Öreg paraszt, A főhős)

A kismegyeri Reök-birtok Munkácsy műtermével (x)
Térképrészlet. 1883
Békés Megyei Levéltár

Kukoricás (Kukoricatörés)
Munkácsy olajfestménye. Békéscsaba 1874
Magyar Nemzeti Galéria

és a Poros út című képének egy változata is. Utóbbiban hajlandók vagyunk az egykori Reök-birtok környékét felfedezni. A baloldali tanyák és a jobb oldal magas partszakasza nagyon egyezik a birtok fekvésével.

De aligha tévedtünk, ha a Falu hőisével kapcsolatos előkészületek más, ismert eredményeit is csabainak tekintjük: a két háttér tanulmányt s a főhősről készült ceruzarajzot. A modellekről fényképek maradtak fenn.

1874-ben utoljára festett Munkácsy Csabán. A körülmények úgy alakulnak, hogy ezután csak ritkán látogat haza, s néhány napra – valóban csak látogatóban. A festéshez nem lesz ideje. A Gerendáson és Csabán alkotott képek azonban becses emlékei Munkácsy itt töltött időszakának; az itt szerzett élmények sokáig ihlető forrásai voltak képzeletének s az ebből származó festmények pályája felfelé ívelő szakaszában a legjelentősebbek közé tartoznak.

A látogatás élménye sokáig szerepel még Munkácsy leveleiben. 1877-ben Vidovszkyéknek küld egy „rég ígért arckép”-et. „Szerettem volna egy kicsit átfesteni a fejet és az egész képet – írja Vidovszky Jánosnak –, de alig tehettem volna a hasonlatosság kockáztatása nélkül, így még legalább annyi hasonlatosság van benne, hogy emlékeztet a mindnyájunk előtt oly drága eredetire, s engem különösen emlékeztet azon időkre, midőn oly szíves fogadtatásban részesültem kedves családjuk körében, amit soha sem felejték el... Hát kegyetek hogy vannak Csabán? Meg lehetne ott az ember jól, csak nyáron az a tenger por, vagyis az a portenger, télen meg a feneketlen sár ne volna. Nőm nem nyelte még mai napig sem a csabai port, s gyakran szememre hányja. Legyen szíves, kedves Vidovszky úr, Károlynak, Lászlónak és Ferkónak alkalmilag üdvözetemet átadni. Baráti üdvözlettel, őszinte tisztelője Munkácsy M.”

Vidovszkyék megörültek a képnek, mert 1877 márciusában így ír Munkácsy Reöknek: „Örülök, hogy némi örömet okozott neki. Mindig igen kedvesen emlékezem a Vidovszky családra. Milyen kedélyesen elrajzoltunk Ferkóval a nagy négyszegletes asztal mellett. Aztán este hozták az almát a speizből. Ej de jól ízlett. – Hát mindennek vége, pedig kérdés, hogy nem az-é az igazi boldogság, mikor az ember olyan kicsiny helyen megvan és olyan jól érzi magát...”

1875 januárjában is gyermekkori emlékeit idézi: „Kántálnak-e még a tót gyerekek Csabán?... Régi idők, mikor jártunk ablaktól ablakhoz, úgy van-e még mindaz, vagy elmosta már azt is a civilisatio árja?”

Poros út

Munkácsy olajfestménye. Békéscsaba 1874
Magyar Nemzeti Galéria

*Tanulmány a Falu bósébez:
Két legény az asztalnál*
Olajfestmény. Békéscsaba 1874
MNG

Falu bősé

Munkácsy olajfestménye. Párizs 1874

Repr. Vasárnapi Újság 1900

BÚCSÚ REÖK ISTVÁNTÓL

1874 őszén Munkácsyék otthagyják a colpachi kastélyt, és Párizsba költöznek. Pompásan berendezett lakásban nagyvilági életet élnek: meghívások, estélyek kötik le Munkácsy idejét – gyakran a festészet rovására.

Itt látogatja meg Iván 1876 áprilisában.

Csabán is fordul a helyzet.

Reök nem érzi jól magát a megyeri tanyán, a „szellemi élet hiánya” gyötri, meg közjegyzői munkája is állandó beutazásra készíti, s talán felesége is vágyik a városba. Így kezdi meg a gyulai úton házának építését, az egykori Steiner-kúriával átellenben. 1876. szeptember 28-án írja Iván, hogy a ház kész, „és Csaba városának imponál, mire kicsit büszke is apa.” 7 szoba, 16 helyiség van benne, az építkezés 18 000 forintba került – hatalmas összeg abban az időben! – szinte kizárólag kölcsönből.

Ez a nagy adósság okozta-e, vagy a régi óhajtott szellemi munkát igyekeznek pótolni azzal, hogy gazdasága és közjegyzői hivatala mellett elvállalja a Békésmezei Közlöny, sőt a rövid élettartamú Szépirodalmi Lapok szerkesztését is.

Mint a városi képviselőtestület tagja, javaslatai, elképzelései mindig lényegrelátóak voltak. Még 1871-ben felvetette a megyeszékhely Csabára helyezéseinek kérdését. Több röpiratot, cikket ír ennek érdekében. A megyegyűlés 1874 februárjában minimális szótöbbséggel leszavazza a javaslatot.

Ugyanebben az évben egy magángyűjtemény megvásárlásának lehetőségével megyei múzeum szervezésének gondolata vetődik fel. Reök újságcikkben fejti ki elképzeléseit, s ebben a modern múzeumi gondolatot közelíti meg: a múzeum nem általában gyűjtemény, hanem az a feladata, hogy a környezet múltját és jelenét mutassa be. A cikk visszhangja nyomán megalakul a Békés megyei Régészeti és Művészettörténeti Társulat.

1877-ben a csabai képviselőtestület viriliseinek listáján a negyedik helyet foglalja el – a két Beliczey és Boczkó Károly után –, az egykor jövedelem nélkül álló Reök István Csaba leggazdagabb polgárai közé tartozik. Június 7-én javasolja a telekkönyvi másolatok elkészítését, hogy ne kelljen a megyeszékhelyre, Gyulára utazni telekkönyvügyben, de a javaslat tárgyalásán már nem jelenik meg. Azon a napon, július 9-én, a várostól nem messze a Körösparton öngyilkos lesz. Előtte két nappal temette legkisebb gyermekét, a négy és fél éves Abát. A cikkíró szerint „ezt kell legközvetlenebb oknak tartani, mely őt a rémítő tette bírta.”

Munkácsyt táviratban értesíthették, mert 11-én, a temetés utáni napon táviratban fejezi ki részvétét, majd a részletek megismerése után levélben válaszol: „Szegegy nagybátyám, folyvást előttem van a borzasztó kép, s szívem majd megre-

Reök István bázsa Békéscsabán a Gyulai úton
Fénykép.
1970-es évek eleje

ped, ha elgondolom, mennyit szenvedhetett szegény.” Szemrehányást tesz magának, hogy nem volt szorgalmasabb levelező, de azt hitte, minden jól megy itthon.

Reök családja hamarosan elköltözik Csabáról. Decemberben már Pesten találjuk őket. Házukat bérbe adták, s a megyeri birtokot is bérlők művelik.

UTOLSÓ LÁTOGATÁSOK

A Reök család távozásával megszűnnek azok a szorosabb szálak, amelyek Munkácsy Csabára vonzották. A város ritkán látja ezután.

1878-ban a párizsi világkiállításra festett Miltonjával világhírnévre tesz szert, s a tündöklés évtizede következik.

1882-ben a Krisztus Pilátus előtt című képének kiállítása alkalmából jön ismét haza. Február 20-a körül az egykori gerendási szomszéd, Simay Gergely utazik fel hozzá, hogy szignáltassa Munkácsy két fiatal kori rajzát, amely Simayt és feleségét ábrázolja.

A sikeren felbuzdulva egy Beregh nevű csabai polgár is felkeresi a művészt, hogy a tulajdonában levő rajzokat szignáltassa. Beregh Sándor a rajzokat még akkor gyűjtötte össze – az Egyetértés szerint –, amikor Munkácsy neve először kezdett feltűnni. Azóta féltékenyen őrizte az öt kezdetleges rajzot. „Három közönséges rovátkolt papírra ceruzával van rajzolva. Az egyik egy mérges arcú férfit ábrázol, pálcával kezében. (A kép után ítélve iskolamester lehet.) A másikon egy templom van nyitott ajtókkal, melyen át processio vonul a templomba; a harmadikon 4 alak: egy férfi, egy nő és két gyermek ül az asztalnál és eszik. A másik két rajz egy simára gyalult deszkedarabra van rajzolva, s az egyik oldalon glédában álló katonát, a másik pedig virágcsokrot ábrázol.”

Beregh délelőtt kereste fel a mestert, de az még ágyban feküdt, így nem beszélhetett vele. Arról már nem értesít az Egyetértés, hogy sikerült-e Bereghnek a rajzokat elismertetni Munkácsyval.

1880-ban a Békésmegyei Lapok arról értesít, hogy Munkácsy 150 forintot adományozott a csabai polgári leányiskolának, amely öt évvel azelőtt, 1875-ben nyílt meg.

1886-ban fordult a helyzet: Békéscsaba és Orosháza jegyzőkönyveiben mutatható ki, hogy a Párizsban épülendő „Magyar Egyleti Ház” felépítéséhez egy-egy részvény vásárlásával, 100 forinttal járult hozzá a képviselő testület.

A Békés szerint Munkácsy a nyolcvanas években volt utoljára Gyulán. Meglátogatta barátait, elsősorban a Szénágy családot. Ezt a látogatást nem tudjuk bizonyítani. 1882-ben nem jön a megyébe, azért utaznak a csabaiak Pestre rajzai szignáltatására. Ugyanígy nem fogadhatjuk el a Békésmegyei Közlönynek azt az 1901-ben közölt adatát sem, hogy 1888-ban járt Csabán. Ha így volna, nem írták volna 1890-ben, hogy végre, 16 év után Csaba ismét láthatja Munkácsyt. 1889 júliusában ugyan unokahúga, Reök Ilona és Zsilinszky Mihály hasonló nevű fia keresztszülőjeként szerepel „Munkácsy Mihály festész és neje, Papier Cecilia”, de valószínű, hogy csak távolból vállalták a keresztszülői szerepet.

A Békéscsabai kaszinó 1881. évi január hó 5-én tartott
 rendes évi közgyűlése, átkülvén egyrészt a
 művészetnek a nemzeti kulturális fejlődé-
 sére való beolygásától, másrészt megemlé-
 kére azan kétszázról, mely Munkácsy
 Mihály művész huzéntízát városunkhoz
 köti. Hol is gyermek és ifjúkorai töltvén,
 mintegy szemünk előtt láttuk Reblében a
 művészet műteráját lingua loquami, lát-
 tuk a művészet utáni kiolthatlan vágyát
 tanulmányai fokozatosan fejlődni, és meg-
 rúdulva nem egy akadályra, láttuk, mint
 emelkedik egyedül ihletésére által a mű-
 vészet azon európai magaslataira, honnan
 most, szétterjedő divóságának legtöbb sugá-
 ra a hazára esik; mindert látva a B.
 csabai kaszinó Munkácsy Mihály
 művész huzéntízát ifjúkorának emlékein
 kívül is szorosabban öngyűlön városunk-
 hoz fűzni: őt egyhuzingulag és lelkesedé-
 sel tiszteletbeli mezejának megvilantá.

Rebl. B. Csabán 1881. Január hóban.

Melorokhálmán
 jegyző }

Zoltány István
 elnök

Varraghurika
 állnöve }

Tekintetes Munkácsy Mihály úrnak

Béris

A békéscsabai kaszinó dísztagjává választja Munkácsy
 Jegyzőkönyvi kivonat
 Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba

*Az utolsó látogatások idején.
Munkácsy 1890 körül
Eredeti fénykép
Legújabbkori Történelmi Múzeum
Fotóarchívuma*

Így érkezik el 1890 októbere, a régen várt látogatás.

Október 6-án országra szóló ünnepség keretében leplezték le Aradon a tizenhárom aradi vértanú emlékművét, Zala György alkotását. Az ünnepségekre Munkácsy is hivatalos volt. A zsúfolásig megtelt vonatok Csabán keresztül vitték a vendégeket a vértanúk városába. Munkácsyt 5-én, vasárnap a déli vonatokkal várták, s valóságos népvándorlás kezdődött a városból a vasúti „indulóház”-hoz. A Munkácsy-pár azonban csak este hétkor érkezett. Az állomáson rendezett fogadáson Bartóky László, a régi barát üdvözölte, s kérte, visszatérőben látogassa meg a várost, mert ha most nem jönnek Csabára, a régi Csabából ugyan keveset fog már látni. (Az Apponyi-telek, Vidovszkyék egykori lakásának hatalmas telke már beépült, s ekkor bontották az utolsó szárazmalmot is.) Munkácsy megígérte, ha ideje engedi, egy fél napot Csabán fog tölteni.

Bartóky üdvözlő szavai után Munkácsy első kérdésével Lang özvegye után tudakozódott, majd gyermekkori ismerősei igyekeztek közelébe jutni, kíváncsian várva, emlékezik-e rájuk a mester. Amikor az ősz Juhász Ferenc szabó mutatkozott be, Munkácsy így folytatta a bemutatást:

– A szabó, akinek mindig elrajzoltam a krétáját.

Vidovszkyék a déli várakozások után most elkéstek a fogadról, ezért másnap reggel Aradon látogatta meg Munkácsyt a három Vidovszky fiú. Munkácsy nekik már biztosra mondta, hogy eljön Csabára.

Az aradi ünnepségekre rendezett képkiallításon Munkácsynak több képe is szerepelt. Munkácsy komoran állt a kiállításon Paál László, a tragikusan elhunyt barát képe előtt. „Csak akkor derült fel, amikor vagy két tucat tulipános ládát mutattak meg neki, melyeket állítólag ő festett, mint csabai asztalosinas, vagy aradi legénykedése idején. Habár kételkedett, hogy mind az ő remeklése, mégis készségesen beírta egy hatalmas ácsцерuzával, azok fedőlapjának belső síkjára nevét.

Ereklyék lettek.”

A szemtanú, Rozsnyai Kálmán emlékezik így az aradi ünnepségre, s ez ellenkezik a Pesti Naplónak egyszer már idézett cikkével, mely szerint Munkácsy Aradon tagadta, hogy egyáltalán valamikor is tulipános ládákat festett volna.

Munkácsyék október 6-án, hétfőn éjjel érkeztek Csabára, s a Fiume Szállóban szálltak meg. Másnap került sor a város megtekintésére és az ismerősökkel való találkozásra. De adjuk át a szót a kortárs újságírónak: „Délelőtt látogatást tett nejével Beliczey, Karassiy és Stonajovitséknál. A városban tett séta után 11 és fél órakor fogadta Csaba polgárait, kik oly nagy számban sereglettek össze, hogy a redout nagy terme (a Vigadó terme a Fiume és a színház között – C. I.) alig volt képes tisztelőit befogadni. Midőn Munkácsy nejével az oldalán megjelent, zajosan megéljenztek. A nagy mestert Sztraka György (főszolgabíró – C. I.) üdvözölte... A többször zajos éljenektől megszakított üdvözlésre Munkácsy, kinek oldalánál neje könnyekig meghatva állt, köszönetet mondott a szeretetért és hogy valóban örvend, hogy régi barátaival ismét kezét szoríthat.

Munkácsy minden egyes régi ösmerőst felösmert és tisztán visszaemlékezett a régi történetekre, igen számosakat, kiket úgyszólván gyermekkora óta nem látott, megszólított. A tisztelgők eltávozása után Munkácsy néhány bensőbb barátjával rövid beszélgetésre visszavonult. Ebédre a Karassiy családhoz volt hivatalos és onnan a vonathoz siettek, hogy útjokat Budapestre folytassák. Itt újabb meglepetés várta őket. Vagy negyven csinosnál-csinosabb előkelő gazdag lány, ünnepi díszben képezett sorfalat... Munkácsy nejének egy óriási csokrot nyújtottak át tiszteletük és szeretetük jeléül, ki azt szívélyes mosollyal és magyarul mondott köszönettel fogadta. Az óriási tömeg most is tüntetőleg éljenzett.

Az első osztályú váróteremből a peronra mentek ki és míg a vonat megérkezett, Munkácsyék társalgással és szemléléssel töltötték azt a néhány percet. Most a búcsúzás ideje is elérkezett és az impozáns és szívélyes fogadtatást megköszönve, a viszontlátás biztató reményével robogott ki a vonat, lelkes éljenzéssel kísérve, a pályaházból.”

Remélem, az újságíró segítségével sikerült visszaidézni a fogadtatás légkörét.

Szinte pontosan harminckét évvel ezelőtt ugyanerről a pályaudvarról indult el Aradra mint asztaloslegény, s most a világhírű mester távozott ellenkező irányba, Párizsba. Az újságíró még nem tudhatta, hogy ez volt az utolsó csabai látogatása.

A félnapos látogatás is hagyott néhány megörökítésre méltó emléket. Így az egykori asztalosmester, Lang özvegyét is meglátogatta. Egyenesen arra tartott, amerre azelőtt a műhely volt, most azonban lakás van helyette. Benyitott s megmutatta nejeinek azt a helyet, ahol a „tulipános ládákat, asztalokat és székeket készítette”. Amikor a szoba padozatának közepén beillesztett toldást észrevette, nejeinek megmagyarázta, hogy azon a helyen volt az éléskamrája. Ide rejtette tanulóársai elől a kapott élelmet. Munkácsyné élcelődve jegyezte meg, hogy a toldásról ítélve nem lehetett valami nagy művész az asztalosmesterségben. Megtekintették a hálókamrát is, az éjszakák nyomortanyáját.

Felkeresték azt a házat a főtéren, ahol kezdő festő korában lakott. Megnézte egykori szobáját, melyben álmodni sem merte, hogy egykor világhírű művész válik majd belőle.

Munkácsy a rövid tartózkodást is felhasználta, hogy anyagot gyűjtsön készülő festményeihez. Az utcán az egyik embertől megvette a rajta levő megviselt bekecsét hat forintért, amiért ugyan újat is kaphatott volna, de az ember nem tágitott, mert neki is újat kell helyébe venni. Szeretett volna egy „búbos kályhás szobát, magasra vetett ágygal” látni. Bartóky Medovarszki Pál házába vitte el. Munkácsy a falı tékában egy régi csabai Tranoscius énekeskönyvet látott meg. A gazda szebet, újabbat akart ajándékozni híres vendégének, de Munkácsy a régi rézvereteshoz ragaszkodott.

– Bekecs és Tranoscius nélkül igazi csabait, legalább régente, nem is lehetett látni – mondotta a mester.

Ebben az időben a Honfoglalás festésére készült! Hatalmas gyűjtőmunkába kezd, s 1891 októberében ferasztó utazást tesz az országban, hogy típusokat keressen monumentális alkotásához. Az életrajzírók úgy tudják, hogy Csabát is útba ejtette. Bár október 8 és 11 között Szentesen tartózkodik Zsilinszky Mihály vendégként, s ezalatt kirándulásokat tesz a környéken, Csabát nem látogatja meg. 11-én Csongrád felé távozik, majd Kolozsvár–Munkács az útja. A csabai újságok nem említik Munkácsy látogatását, sőt a dohánygyár ügyében Pesten tartózkodó csabai küldöttség keresi fel a körútról visszatért mestert. Munkácsy megmutatta fényképgyűjteményét, melyet gyűjtőútján készítettett a Honfoglaláshoz. Beliczey István, a küldöttség egyik tagja hívta fel Munkácsy figyelmét, hogy a dobozi és sárréti nép „őseredeti alakjai” sokkal tipikusabbak annál, mint amit Munkácsy felkutatót. Meghívták Csabára, hogy ezeket a típusokat is használja fel festményéhez. (Tehát nem volt Csabán!) Munkácsy csak azt ígérte, hogy

legközelebb eleget tesz a meghívásnak, most viszont addig is fényképeket kér a Beliczey által említett típusokról.

Úgy látszik, a következő évben, 1892-ben valóban beváltja ígérését, s meglátogatja a várost. Bár az újságok nem írnak a látogatásról, Zichy Jenőnek egy leveléből tudjuk, hogy „lerándult Csabára” anyagot gyűjteni.

Rózsa Miklósnak egy 1896-ban megjelent cikke szerint két évvel előbb, tehát 1894-ben járt utoljára Csabán Munkácsy. A helyi újságok most sem jelzik a látogatást. Sőt! A csabai újság szerint egy riporter február végén felkereste a Honfoglalás átadása alkalmából Pesten tartózkodó Munkácsyt, hogy megkérdezze, jön-e Csabára. Csak Munkácsynét találta otthon, aki tagadóan válaszolt, mert nincs idejük, vissza kell térniök Párizsba.

Március elején csabaiak utaznak a rákosi liberális gyűlésre. Az alkalmat felhasználták arra is, hogy megnézzék a híres festményt, a Honfoglalást. Állnak a monumentális kép előtt, s egyszerre csak elkiáltják magukat:

„– Nini, az meg ott Michnay tanító lovon!

És csakugyan, nem tudni, vajon a modell volt olyan csodálatosan hasonló, vagy pedig Munkácsynak emlékébe vésődött Michnay Mihály tipikus szláv arca. A kép csodálatosan hasonlít az érdeemes öreg úrhoz. Ugyanaz az arc, orr és szem. Lovon ül a meghódolt szlávok között és a tömegben a középben van.”

Bár Munkácsy 1894-i látogatását nem tudjuk más oldalról bizonyítani, közöljük Rózsa Miklós beszámolóját: „A pályaudvaron az egész megye és a város előke-lősege várta, maga a főispán tolmácsolta a lakosság örömét a kiváló megtisztelte-tés alkalmával. . . Délután ellátogatott a kaszinóba, hol természetesen bemutatták neki a város kiválóbb embereit.” (Rózsa Miklós ezután elmond egy apró történe-tet, melyet azonban naivitása miatt nem idézünk.)

1896-ban a milléneumi ünnepségekre utoljára tér haza. Az ünnepségeket nehe-zen bírja, a Pannónia Szállóban rosszul lesz. Egy időre még vissztér Párizsba, de aztán Baden-Baden, majd az endenichi szanatórium lakója haláláig.

1900. május 1-jén délután egy órakor halt meg. Néhány nap múlva, május 9-én hatalmas pompával temették a Kerepesi Temetőbe.

S Munkácsy nevezetes kismegyeri műterme, amelyben 1874-ben oly boldo-gan dolgozott, sokáig fennállott még. Három év múlva, 1877 augusztusában így ír róla Iván Munkácsynak: „Ma ateliederbe hordattam búzát, benn voltam, ott szomorkodik pár állványod, egyikén egy ráma is van, de a vászon le van vágva, a falon egy szén skizzed van, soká néztem.” A műterem meglétéről még 1901-ben is tudunk. Mikor és kik bontották le a szent helyet, nem sikerült megtudnom.

Aztán, jó fél évszázad múlva, a téveszítéssel lerombolták a gondosan felépített épületeket is. Kismegyeren, a békéscsaba–budapesti vasútvonaltól néhány száz méterre csak az eke által felforgatott tégladarabok jelzik Reök István egykori majorjának színhelyét.

MUNKÁCSY EMLÉKE

Munkácsy halálának hírére megmozdult a megye és az érintett városok képviselő testülete.

Békés megye nevében dr. Fábry Sándor alispán részvétáviratot küldött Munkácsy özvegyének; s a ravatalra koszorút helyeztetett:

Özvegy Munkácsy Mihályné úrnőnek

Endenich

Békésvármegye, mely a kezdőnek ottbont nyújtott, mély fájdalommal értesült a tökéleteséget elért művészpálya végéről. A nagy hazafi és lánglelkű művész elhunya felett mély részvétét fejezi ki a vármegye közönsége nevében

FÁBRY alispán

A távirat szövegét május 6-án hozza nyilvánosságra a Békés, Munkácsyné köszönő levelét a május 28-án tartott megyei közgyűlésen ismertetik.

Ugyanazon a közgyűlésen terjesztik elő Kolozsvár köriratát Munkácsy emlékének megörökítése tárgyában. A törvényhatósági bizottság „hazafias kötelességnek tekinti” Munkácsy emlékének megörökítéséhez való hozzájárulását, tekintve azonban, hogy a megörökítés módozata nincs tisztázva, annak megismerésére az alispánt bízzák meg.

Év vége felé az Országos Képzőművészeti Társulat felhívására a fővárosban felállítandó Munkácsy-szoborra 100 koronát szavaz meg a közgyűlés.

*

Két nappal a temetés után, május 11-én Békéscsaba közgyűlése „Munkácsy Mihály elhalálása alkalmából életének megörökítésé”-t tűzte napirendre. A képviselőtestületi jegyzőkönyv szerint „A tanács azon intézkedése, mely szerint Munkácsy Mihály ravatalára a város közönsége nevében koszorút helyeztetett, s az özvegynek a közönség részvételét fejezte ki, – jóváhagyólag tudomásul vétetett.

Egyhangúlag elhatároztatott, életének megörökítése végett azon ház, melyben mint asztalos tanoncz volt – emléktáblával jelöltessék meg, az utca nevéből neveztesse el; végül emelendő országos szobrára 500 kor. adomány szavaztatott meg.” Az ügy intézésére öttagú bizottságot küldtek ki.

Munkácsyné levelét, amelyet a „férje elhunya alkalmából küldött részvétnyilatkozatra” köszönetül küldött, a június 15-i közgyűlésen ismertették.

*

Gyulán, a május 12-ére összehívott rendkívüli közgyűlésen napirend előtt tárgyalták a Munkácsy halálával kapcsolatos indítványt: „Dr. Berényi Ármin városi képviselő a magyar nemzet nagy halottja, legnagyobb festőművésze fölött – aki életének zsenge ifjú korát városunkban élte át, – Munkácsy Mihály elhunyt feletti részvétének kifejezést adva, a következő indítványt terjeszti a közgyűlés elé:

1. Fejezze ki Gyula város közönsége a nagy mester elhunyt felett érzett mély fájdalmát s juttassa azt megfelelő módon a bánattól sújtott özvegy tudomására.

2. Határozza el a közgyűlés, hogy Gyula város egyik utcáját az elhunyt, hazánk dicső nagy fia tiszteletére Munkácsy Mihály utcának nevezi el s az erre vonatkozó javaslat tételével a tanácsot megbízza.”

A határozat szerint: „A képviselő testület Dr. Berényi Ármin képviselő indítványát egyhangúlag elfogadja és Munkácsy Mihály gyászos elhunyt felett érzett hazafiúi nagy fájdalmát és mély részvétét ezennel jegyzőkönyvileg megörökíti; egyidejűleg pedig Munkácsy Mihály özvegyéhez a következő részvét táviratot intézi:

’Nagyságos Asszonyunk!

Gyula városa képviselő testülete május hó 12^{én} tartott közgyűlésén mély fájdalommal emlékezett meg ama megrendítő csapásról, amely Nagyságodat, valamint Magyar hazánkat felejthetetlen férjének gyászos elhunytával érte.

Városunk, mely szerencsés volt a nagy Munkácsy Mihálynak mint fiatal embernek éveken át otthona lenni s amely város az ő halhatatlan művészetének bölcsőjeként büszkélkedik – halála felett érzett nagy fájdalmát és mélyen átértett őszinte részvétét hódolat teljes tisztelettel tolmácsolja s kéri az egek Urát, küldjön nagyságod vérző szívére mielőbb gyógy-írt és vigasztalja meg ama tudat, hogy mély fájdalmában a magyar nemzet minden tagja egyaránt bánatos szívvel osztozik.

Fogadja Nagyságod ismételten mélyen érzett részvétünk őszinte kifejezését.’

Megbízatik a polgármester, hogy eme részvét felirat elküldése iránt haladéktalanul intézkedjék.

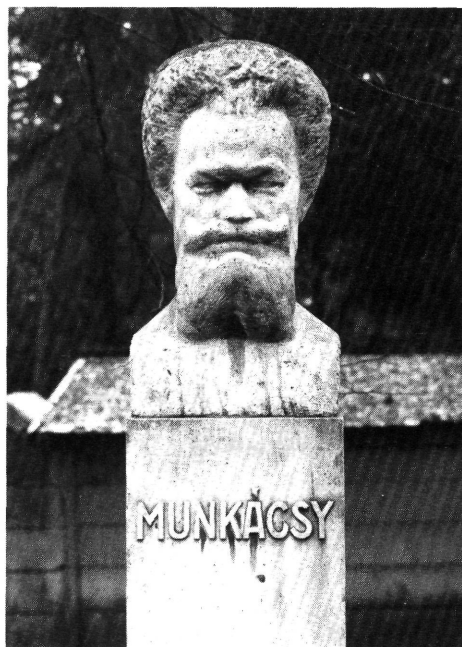
Egyben pedig felkéretik a városi tanács, hogy a legközelebbi közgyűlés elé javaslatot tegyen arra nézve, hogy melyik utca neveztesse el Munkácsy Mihály utcának.”

A következő – június 18-i – közgyűlésen ugyan nem, de az ezt követő június 26-i közgyűlésen határoznak az utca elnevezéséről, melyet a városi tanács terjesztett elő:

„Minthogy városunk, mely szerencsés volt a nagy Munkácsy Mihálynak mint fiatal embernek éveken át otthona lenni, és itt léte alatt a jelenlegi Kerecsényi utcában lakott, kimondja a képviselő testület, hogy az elhunyt hazánk dicső nagy fia tiszteletére a jelenlegi Kerecsényi utcát ’Munkácsy Mihály’ és a jelenlegi Dobozi utcát pedig Kerecsényi utcának nevezi el.”

Borsos Miklós: Munkácsy
Szobor.
Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum

Vilt Tibor: Munkácsy
Szobor. Békéscsaba. Szoborsétány

Hat évtizeddel később újult meg Munkácsy kultusza Gyulán. Miután az 1960-as évek elején tisztázódott, hol lakott Munkácsy, dr. Dankó Imre múzeumigazgató az Erkel Ferenc Múzeum nevében emléktáblával örökítette meg a házat. A 103 × 73 cm-es szürke műkőből készült emléktábla Munkácsy önéletrajzának egyik gyulai részletét tartalmazza, s 1962. április 29-én, halálának 62. évfordulója előtt avatták fel.

Ezekben az években készült el a gyulai szoborsétány is, ahol 1964-ben állították fel Vasas Mihály fehér mészkőből készült Munkácsy-mellszobrát.

1977-ben a közeli Dürer Terem falán helyezték el a Tiszta forrásból c. dom-borművet, Kiss Sándor alkotását, amelyen Bartók Béla, Albrecht Dürer mellett Munkácsy alakja hirdeti a városhoz kötődő három szellemóriás emlékét.

*

Békéscsabán a korábban már említett 1900. május 11-i közgyűlésen kiküldött bizottság jelentését csak 1901. március 18-án tárgyalja a közgyűlés. A késedelem oka, hogy a bizottság azt javasolta, a csabai emléktábla leleplezésének ünnepe a művész halálának első évfordulóján, 1901. május 1-jén legyen. Erre az alkalomra hívják meg a művész özvegyét is, és tartsanak rendkívüli képviselőtestületi ülést. A közgyűlés a továbbiakban ebben a szellemben tevékenykedett, s a teendővel a bizottságot bízta meg.

Így érkezett el az emléktábla felavatásának napja, nem május 1-jén, hanem 2-án. (Május 1-jén a Kerepesi Temetőben volt megemlékezés.)

Május 2-án a fővárosi megemlékezésről érkezett Csabára Munkácsy özvegye. A Békésmegyei Közlöny részletes beszámolója szerint a gyorsvonathoz csatolt „termes kocsiban” vele együtt érkezett Zsilinszky Mihály államtitkár, Békéscsaba országgyűlési képviselője és felesége, Reök Ilona, dr. Dirner Gusztáv egyetemi magántanár és felesége, Reök Erzsébet, dr. Váradi Antal, az Országos Színművészeti Akadémia igazgatója, valamint dr. Lukács György főispán. (Mivel Reök Istvánné is jelen volt az ünnepségen, valószínűleg ő is leányaival érkezett a külön kocsiban, hacsak nem fiával, Reök Istvánnal érkezett Szegedről.) Együtt volt hát az ünnep alkalmával az elhunyt Reök István családja.

A vendégeket a Fiume Szállóban szállásolták el. Délelőtt sétakocsikázást tettek a városban. „Munkácsynét, aki két ízben: 1875-ben (helyesen 1874-ben – C. I.) és 88-ban (itt minden viszonyal két évet tévedett a tudósító, s az 1890. évi látogatásra gondoltak, mert ezt a – valóban második – látogatást viszont nem említik – C. I.) járt Csabán, roppant meghatotta a régi emlékek felújulása, egyes házakra, utcákra még ma is emlékezett s könnyezve beszélt arról, hogy hányszor emlegette szegény Miskája Csabát és az itt töltött napokat.”

Az ebéd a kaszinóban volt.

Délután 3 órakor a városháza dísztermében kezdetét vette az ünnepség.

A község bírójának megnyitó szavai után Korosy László első jegyző köszöntötte a közönséget, s hálásan köszönte meg a „báróné ömértóságának azon kegyességét, hogy ez ünnepélyünkön személyesen megjelenni szíves volt.” Az özvegy nevében Zsilinszky Mihály mondott köszönetet a város elhatározásáért, majd dr. Lukács György főispán tartotta az ünnepi megemlékezést. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter táviratának felolvasása után a közgyűlést berekesztették, s a városházáról az egész közönség a Munkácsy utcába vonult.

A Lángi-féle háznál már nagy tömeg gyűlt össze.

„A ház falába illesztett táblát lepel takarta; az ügyeskező városi kertész zöld lombokkal és orgonavirággal feldíszítette az egész házat, mely előtt szőnyeggel borított emelvény várta az ünnepély szónokait.”

A Szózat elhangzása után Zsilinszky Mihály mondott ünnepi beszédet, részletesen ecsetelve az 1848 utáni időket, Reök és Munkácsy Békéscsabára kerülését

s helyzetüket, az indulás éveit, s a festő Munkácsy kötődését a városhoz. „Itt rajzolta a gerendási tanyát, a delelést, a dűlő szénásszekeret, a pusztai zivatart, a húsvéti locsolást és a falu hősét, melynek minden alakja Reök dohányos kertészeiből van kiválasztva.” Kitért arra, hogy a Trautmannsdorf-féle házat, ahol lakott, már nem tudják megjelölni, mert lebontották, így arra a házra kerül emléktábla, ahol mint „asztalosinas kezdte első rajzolásait.”

A tábla leleplezésével átadta annak megőrzését Csaba bírójának.

Az 1 m magas, 80 cm széles, fehér carrarai márványból készült táblán aranybetűkkel az alábbi szöveg hirdette Munkácsy emlékét:

E házban töltötte el
(1855–1858)
asztalos inas éveit a festőművészetnek
legnagyobb magyar mestere
MUNKÁCSY MIHÁLY
a kinek dicső emlékezetére
hálás kegyelettel állítá
BÉKÉS-CSABA KÖZÖNSÉGE
MDCCCI

Négy évtizedig hirdette Munkácsy emlékét a Lángi-féle ház falán az emléktábla. Akkor a házat újjáépítették, utcai frontja teljesen megváltozott, s az épületen 1940. május 19-én (vasárnap) leplezték le az előbbinél díszesebb emléktáblát. A 167 × 83 cm-es, ruskicai márványból készült táblát Kapitány József helybeli szobrászművész készítette. Az emlékszöveg változatlan maradt, de a tábla felső részébe Munkácsy bronzból készült portréja, a tábla két alsó részébe pedig Munkácsy Mihály és Békéscsaba márványba vésett címere került. A két címet latin nyelvű jelmondat kötötte össze: *Ars longa, vita brevis.* (Az élet rövid, a művészet örök.)

Az ünnepi beszéd után Váradí Antal szavalta el erre az alkalomra írt Emlékezés című költeményét, végül a Himnusz eléneklésével fejeződött be az ünnepség.

Este 8-kor a városi színházban Jókai Mór *Keresd a szíved* című színművének előadásával folytatódott az ünnepség. Az előadás előtt a *Siralomház*, utána a *Falu hőse* című festmény élőképben elevenedett meg a közönség előtt – nagy sikerrel.

Munkácsyné és kísérete éjjel fél tizenkettőkor utazott el a városból: kocsijukat a Pestre induló személyvonathoz kapcsolták.

A Láng-portán épült lakóbáz a Munkácsy-emléktáblával. Lebontás előtt. 1970-es évek közepe

Délután került sor a városi múzeum Munkácsy-termének és a modern képtárának megnyitására. Utóbbit a Szépművészeti Múzeum igazgatójának 31 db-ból álló ajándéka tette lehetővé, az állandó Munkácsy-kiállítás alapja a múzeum tulajdonában lévő 3 Munkácsy-festmény és 20 rajza volt. (A Munkácsy-relikviák képzőművészeti része.)

Így emlékezett meg Békéscsaba Munkácsy halálának 40. évfordulójáról.

A hetvenes évek elején a monumentális városrendezéssel megszűnt a Lángi-porta is, a házat lebontották, helyét a megyei rendőrfőkapitányság hátsó főbejárata foglalja el. S az egykori 14. sz. ház helyén a klinker téglás falra új emléktábla került:

*Munkácsy-emléktábla
a Láng-báz helyén Békéscsabán*

Hetvenöt év alatt ez a harmadik emléktábla.

A különgyűjteményként kezelt Munkácsy-relikviák kalandos úton jutottak a múzeumba.

Még a Kultúrpalota (múzeumépület) építésének idején (1910–1912) olvashatunk arról, hogy Munkácsyné megígérte, a Munkácsytól hátrahagyott személyes használati tárgyakat és egyéb ereklyéket az épülő múzeumnak ajándékozza. Az első világháború kitörése, majd Munkácsyné halála megakadályozta ennek teljesítésében, de végrendeletében unokahúgára, Cecil von Barnewitzre bízta a hagyaték eljuttatását. Barnewitzné 1929-ben érdeklődik a múzeum igazgatóságánál a több mint tíz éve általa küldött hagyatékról: ki vannak-e állítva, s egyáltalán ápolják-e Munkácsy emlékét. A múzeum vezetősége és a város nevében a kultúr tanácsnok keresni kezdte a meg nem érkezett relikviákat, s meg is találták egyrészt a Nemzeti Múzeum Munkácsy-kiállításán, másrészt a Szépművészeti Múzeum padlásán ládába csomagolva. Hosszas tárgyalás után sikerült az ereklyéket megkapni, s 1933-ban számolnak be az ereklyék megérkezéséről. 3 festmény, mintegy 100 db tárgy (festőállvány, paletta, használati tárgyak stb.) s mintegy 200 dokumentum alkotta a gyűjteményt. Ma a teljes feldolgozás után 411 leltári tételből áll a Munkácsy-gyűjtemény, túlnyomó többségében relikvia.

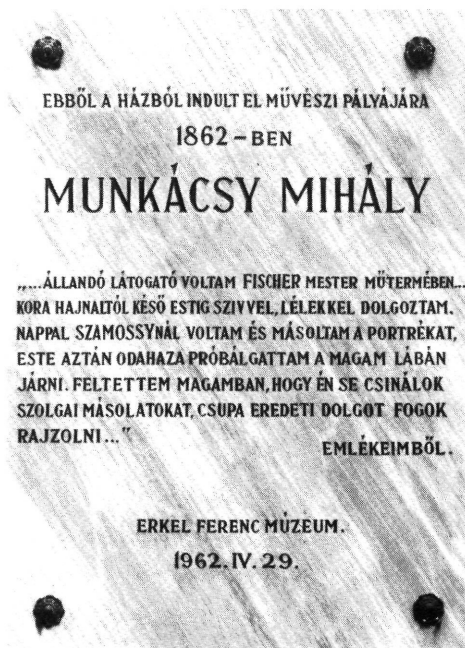
E becses hagyaték birtokában nevezték el a múzeumot Munkácsy Mihály

Múzeumnak. A relikviák egy része állandó kiállításon a Munkácsy Emlékszobában tekinthető meg, az egész hagyatékról általában a Munkácsy-jubileumok alkalmából rendezett kiállításon kaphatunk teljesebb képet.

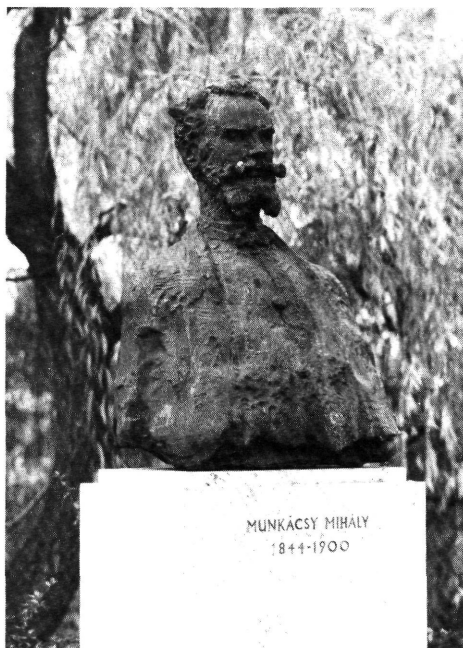
Halálának 50. évfordulója alkalmából 1951-ben a Szépművészeti Múzeum közreműködésével készült nagy sikerű kiállítás. 1958-ban a Magyar Nemzeti Galériával közösen rendeztek újabb kiállítást. Halálának 75. évfordulóján, 1975-ben újabb nagytermi kiállítás következett, melyet egy hónap alatt 20 000 látogató tekintett meg. 1994-ben, születésének 150. évfordulóján újabb nagyszabású programmal készül a város és a múzeum.

A város a múzeum falain kívül is őrzi, hirdeti Munkácsy emlékét.

Az ötvenes évekre az Andrássy (akkor Tanácsköztársaság) út jobb oldalán az egykori fatelepek és a Sziktér helyén alakították ki a Munkácsy teret, amelyen 1959-ben állították fel Borsos Miklós Munkácsy-szobrát. A tér ugyan 1975-ben új nevet vett fel és a szobor is elkerült a múzeum kertjébe, de a jubileumi előkészületek során a tér visszakapta régi nevét.

Munkácsy-emléktábla egykori lakóbázán Gyulán

Vasas Mihály: Munkácsy Szobor. Gyula. Szoborsétány

A Körös-csatorna jobb oldalán, a Gyulai út és a Bajza utca között a hetvenes években létesítették a szoborsétányt, amelyen Vilt Tibor Munkácsy-szobra emlékeztet a festőművész csabai kötődésére.

A Steiner-(Omaszta-)kúria a Gyulai úton, Munkácsy gyermekkorának boldog színhelye, szerencsésen elkerülte az utóbbi évtizedek nagy városrendezését. A 150 éves kúriában országos és helyi összefogással Munkácsy születésének 150. évfordulója alkalmából nyílik meg a Munkácsy Emlékház, betetőzése mindannak, melyet a város tett Munkácsy emlékének őrzésére, hirdetésére.

*

Békésen az 1930-as években az akkor múzeumigazgató kezdeményezésére jelölték meg emléktáblával azt a házat, ahol Munkácsy a két leányportrét festette. Azóta a régi házat lebontották, emeletes épült a helyére, s a Széchenyi tér 2. sz. alatt ennek falán új táblát lepleztek le 1973-ban:

*Munkácsyt idéző
emléktábla Békésen*

(A táblán a két nevet összecserélték – helyesen Nagy Irmát és Tóth Matildot –, és az 1866-os év is kétes, a családi hagyomány és az eddig leírtak alapján valószínűbb, hogy 1865-ben készült a két kép.)

KÉT BARÁT BÉKÉSBŐL

Jó néhány névvel találkoztunk eddig, akik Békéscsabán vagy Gyulán kapcsolatba kerültek Munkácsyval s ez a baráti kapcsolat mindvégig fenn is maradt, ha ritkán is adódott alkalom a találkozásra. Két nevet azonban nem említettünk Békés megyéből, akik már a Párizsban élő Munkácsyval kerültek baráti viszonyba: Justh Zsigmond és Oskó Lajos, mindketten Orosházáról, illetve környékéről származnak.

A 3000 holdas Justh birtokból 365 hold volt Pusztaszenttornyán, amely Justh Zsigmond szülőhelye (1863), később működésének központja lesz. Tizenhárom évvel idősebb bátyja, Gyula, politikusi pályára lépett, a finom lelkű, beteges Zsigmond irodalmi munkásságával vált ismertté. Budapesten érettségizett, majd Kielben, Zürichben és Párizsban végezte tanulmányait, így vált fiatalon széles látókörű emberré, aki jó megfigyelő képességével, korát meghazudtoló éleslátással, pregnáns jellemzésekkel rajzolta meg Párizs, majd a magyar uralkodó osztály világát.

Hogyan került kapcsolatba Munkácsyval, nem tudjuk. Munkácsy nyitott volt minden magyar iránt, aki Párizsban járt, s ebben az időszakban élte fénykorát művészete és társasági élete, így nem volt nehéz bekerülni társaságába.

Justh Zsigmond emlékkönyve már 1884-ből tartalmaz Munkácsytól egy önkarikatúrát. 1885-től majd minden évben kiutazik Párizsba. A „finomlelkű, karcsú, szőkehajú, elegáns, arisztokratikus” ifjú szellemes társalgónak bizonyult, tudott alkalmazkodni, így módja volt beilleszkedni a párizsi szalonok világába. Tapasztalatait 1888-ban január 1-től május 31-ig vezetett naplójában összegzi, gondosan bejegyez minden látogatást, listára veszi a jelenlévőket, s alkalomadtán véleményt is mond, név szerint is jellemezve a szalon kiszemelt vendégeit – vagy akivel épp sikerült találkoznia. Mivel a naplót önmagának írta – 50 évig megtiltotta a kiadását –, megengedhette magának, hogy röviden, élesen fogalmazzon, az általa legjellemzőbbnek tartott vonásokkal „rögzítse” benyomásait.

Az eltelt öt hónap alatt mintegy tizenöt alkalommal szerepel Munkácsyékkel együtt – Munkácsyéknál vagy más társaságban –, s a bejegyzések szerint Munkácsy közvetlen barátságába fogadta. Mennyi szerepe volt ebben Justh Zsigmond személyiségének, s mennyi annak, hogy szegről-végről földiek voltak (Gerendás Orosházától keletre, Pusztaszenttornya északnyugatra fekszik, alig tíz kilométerre) – nem tudni.

„Villásreggeli Munkácsyéknál. A mester igen melegen fogad, megmutatja új képeit. Néhány reneszánsz interieur alakokkal s egy igen csinos tájkép” – írja első alkalommal, 1888. január 6-án. De hogy nem ez az első találkozásuk, nemcsak az

Justh Zsigmond
Eredeti fénykép
Szántó Kovács János Múzeum, Orosháza

említett önarikátúra bizonyítja, hanem egy másik bejegyzés: „felismeri bennem Munkácsyné két év előtti csárdás táncosát.”

Munkácsy „mint ember: jó, kedélyes férfi, semmi briliáns tulajdon” – ezzel nagyjából ki is merül a Munkácsyról alkotott pozitív véleménye, a végén negatív kicsengéssel. Munkácsy művészetét kétszáz évvel túlhaladottnak tartja.

A képzett világfi szemszögéből néz, lát és ítélkezik, így nincs értelme, hogy további bejegyzéseit idézzük, mert hosszúra nyúlna egy-egy megjegyzését értelmezni, helyére tenni.

„Justh elsősorban önmaga számára tisztázni akarta Párizst” – írja találón Diószegi András, s ebben az esetben megértjük bejegyzéseit.

*

Munkácsy a nyolcvanas évekre beváltotta azt a kötelességét, amelyet korábban nagybátyja annyira hiányolt: a magyar művészet pártolását. Most, bejutva a párizsi művészvilágba, biztos anyagi háttérrel igyekszik pártfogásba venni a magyar művészet ügyét. Egyrészt pártolja a magyarországi kiállításokat, másrészt támogatja a francia földre készülő magyar művészeket.

1883 őszén megalapítja a Munkácsy-díjat, évi 6000 frankkal támogatva egy

Oskó Lajos
Eredeti fénykép
Magántulajdon

magyarországi fiatal művész párizsi továbbképzését. A díjak odaítélésénél nem volt szerencsés kezű, a kihullottak nevesebb művészekké váltak, mint a díjak elnyerői, az egy Halmi Artur kivételével, aki Amerikában keresett arcképfestővé vált.

Máskor fiatal művészeket alkalmaz műtermében, közülük nem egy válik kiváló festővé (Rippl-Rónai, Tornyai stb).

Munkácsy ifjú művészbárátai és munkatársai közé tartozott Oskó Lajos is. Az orosházi születésű (1865) festő úgy kezdte, mint Munkácsy. A négy elemi elvégzése után szabóinas lett, felszabadult, majd Pestre került, ahol nappal szabóműhelyben dolgozik, este a Mintarajziskolában kiváló tanárok vezetése mellett képezi magát. 21 éves, amikor az Orosházi Kaszinó megveszi tőle a volt orosházi lelkészről, Győry Vilmosról készült képét. Két év múlva, 1888. július 8-án az Orosházi Újság a következő hírt hozza róla: „Oskó Lajos, Oskó István fia, festészeti tanulmányainak folytatása és befejezése végett jövő hó elején Párizsba megy Munkácsyhoz.” November 18-án pedig már azt olvashatjuk, hogy „Oskó Lajos festő a múlt héten Párizsba érkezett, s azonnal felkereste Munkácsyt, aki beajánlotta egy fényképészhez addig, míg maga mellett munkát tud adni neki.”

Honnan ez az ismeretség Munkácsyval? A családi hagyomány úgy tudja, hogy

a hazlátogató Oskó gyakran rajzolgatott a szabadban, s „itt látta meg Justh Zsigmond író egyik kilovaglása közben. Fiatalok voltak, összebarátkoztak. Szülei szentetornyai birtokára meghívta egy aratóünnepre, hogy népviseletbe öltözött munkásairól minél több magyar tárgyú képet fessen. Itt ismerkedett meg Munkácsyval, aki később párizsi útját egyengette.”

Valószínű, hogy Justhtal így ismerkedett meg, de Munkácsyval aligha. Munkácsy ugyanis 1874-ben járt Békés megyében (Békéscsabán és Gyulán), de ekkor Oskó 9, Justh 11 éves volt. Nem tudunk olyan adatot, hogy Munkácsy valaha is járt volna Szenttornyán. Valószínűbb tehát, hogy Munkácsyhoz Justh útján jutott el, ő ajánlhatta a mesternek.

Kétségtelenül szoros baráti kapcsolat alakulhatott ki Munkácsy és Oskó között, mert a Párizsi Magyar Egyletnek, amelynek akkor már Munkácsy volt az elnöke, Oskó lett a jegyzője, s Oskó készítette el Munkácsy arcképét, melyet az Egylet nagytermében Munkácsy 45. születésnapja alkalmából lepleztek le 1889 februárjában. Az is kétségtelen, hogy gyakran segíthetett Munkácsynak a műteremben, így volt ez Munkácsy más tanítványaival is.

Öt-hat évig élt Párizsban, francia nőt vett feleségül, majd Pestre költöztek. Miniatúr zománcképekkel próbált új szint hozni a magyar festészetbe, kevés anyagi sikerrel. 1889-ben meghívták a párizsi világkiállításra. Párizs mellett letelepedett, s Párizsban hunyt el 1922-ben.

Az orosházi Kaszinó több alkalommal is támogatta megrendeléssel. 1892-ben Széchenyi, majd Kossuth (1894), végül Deák Ferenc arcképét festette meg (1898), Kossuth és Széchenyi arcképét az orosházi múzeum őrzi. (A két portrét évekkel ezelőtt a Békés Megyei Hírlap főszerkesztője, dr. Árpási Zoltán restauráltatta.)

Munkácsy ezüstkoszorúja
Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba

VÉGSZÓ

Az 1863-as gerendási visszatérés tárgyalásakor idéztük az *Emlékeim* „utolsó” sorait. Valóságban maradt még egy rövid bekezdés, az író Munkácsy szubjektív zárszava:

„Hála Istennek, az élet olyan hosszú, hogy még a festőnek is van ideje a mesélgetésre. Most hát ismerik a kis inas történetét. A kis inas éppen olyan hűséges mesemondó, mint amilyen járatlan az írástudományban. Ha néha hibázott, s nem találta el mindig a szórakoztató hangot: bocsássanak meg neki. Csak a toll az oka, amely az ő kezében nem olyan alkalmas az élethű ábrázolásra, mint a festő ecsetje.”

S mit tehetünk mi hozzá?

Hála Istennek, hogy a Mester megírta a kisinas történetét. Így előttünk áll gyermekkorának sok-sok emléke, majd első próbálkozásai a festőpályán. Nem kell találgatni életútjának ezt a szakaszát. A kutatónak támaszt adott az események keresésében, értelmet a rövid hírlapi cikkeknek, eddig nem képzelt összefüggést teremtett az összegyűjtött dokumentumokban – végül is összeállt a kép, Munkácsy Békés megyei kötődésének nem egyszer izgalmas, regényes, de mindig valóságos képe.

Ha ezt sikerült elérni, munkánk nem volt hiábavaló.